

ใช้ต้มเพื่อดีมแก้ขัดเบา

5. ยาบำรุงเลือด

- ต้นหนามกองป่า
- ต้นกุ่ม

ใช้ต้มรับคิ่มรักษาโรคช้ำใน ฟกช้ำ

- เครื่อตากปลา
- ต้นก่าน

6. ยาแก้ไข้ แก้กระเส้นเส้น

- เครื่อตากวาง
- ต้นมะคือแลน
- เครื่อยานาง
- ต้นหมากต้องแล่ง

- ตานาคิล
- ชาแกลือ
- เครื่อหมาน้อย

8. ยาแก้โรคคำไส้

- ต้นมะเดื่อ

- ชาแกลือ

9. ยาถ่ายพยาธิ

- ต้นมะเกลือ

ใช้ผลดิบตำแล้วกินนำดีมเพื่อฆ่าพยาธิตัวตืด พยาธิตัวจีด

10. ยารักยานิว

- ต้นหมาว้อ

11. ยาแก้ท้องเสีย

- ต้นปีแยก

12. ยาแก้ริดสีดวงทวาร

- ต้นหนามกอง
- ต้นมะเดื่อ

- ต้นโภทา
- ต้นไทรเด็น

สภาพและวิธีชีวิตของลิงแสมในวนอุทยานโกสัมพี

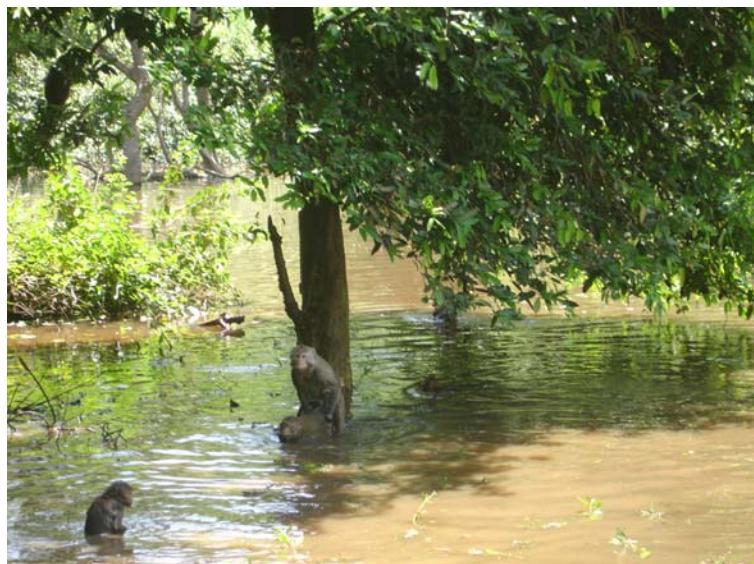
ปีพ.ศ.2545 สถาบันมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยจากญี่ปุ่น และอินโดนีเซีย ร่วมกันทำการวิจัย พบว่าในวนอุทยานโกสัมพีมีลิงอยู่ 2 สายพันธุ์ คือลิงแสมสีเทาและลิงแสมสีเหลือง ลิงที่อาศัยอยู่ในวนอุทยานโกสัมพีมีลิงที่อาศัยอยู่ในวนอุทยานโกสัมพีประมาณ 800 ตัว แต่ในช่วงปี พ.ศ.2535 มีลิงประมาณ 50 ตัวได้อพยพเข้ามิ่นเนื่องจากพื้นที่เล็กโดยว่าทวนน้ำซึ่งเป็นไปอาศัยอยู่ที่ดอนปูต้า บ้านโพนงาม ตำบลโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม แต่เนื่องจากป่าแห่งนี้อยู่ใกล้หมู่บ้านมากประกอบกับลิงแสมกลุ่มนี้เคยมีผู้เคยอาาหารมาให้และเข้าไปกินอาหารตามบ้านคน จึงทำให้ลิงมีการอพยพอีกครั้งหนึ่งไปอยู่ที่ฝายเขื่อนบางห่างจากที่เดิมไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร บริเวณนี้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ และอยู่ใกล้ชุมชนทำให้ทราบว่าพื้นที่ในป่าวนอุทยานโกสัมพีไม่สมดุลกับจำนวนประชากรของลิงและอีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่าลิงแสมกลุ่มนี้มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจากธรรมชาติ มีความคุ้นเคยกับคนมากขึ้น เนื่องจากมีคนให้อาหารการหยอกล้อ และการเข้าไปเยี่ยมชมของนักท่องเที่ยว ดังนั้นถึงแม้ว่าจะมีการอพยพแต่ก็จะหาที่ที่มีลักษณะลิงแสมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับลิงแสมเดิม

ภาพที่ 18 ลิงแสมในวนอุทยานโกสัมพี

ปัจจุบันประชากรลิงที่อาศัยอยู่ในวนอุทยานโกสัมพีแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย โดยมีแนวท่อระบายน้ำจากหนองบัวງายในวนอุทยานลงสู่แม่น้ำชีกัน แต่เดิมลิง 2 กลุ่มนี้มีสีขนแตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ลิงที่อยู่ทางด้านนอก(ติดทางด้านประดุจเขawanอุทยาน) มีขนสีน้ำตาลปนเหลือง ส่วนลิงที่อยู่ด้านในของป่ามีขนสีเหลืองทอง แต่ปัจจุบันลิงทั้งสองได้มีการผสมข้ามกลุ่ม จำนวนประชากรลิงที่มีขนสีทองลดลง ศัตรูหรืออันตรายที่สำคัญของลิงแสมที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้คือ สุนัขและร้ายนต์ การตายของลิงส่วนใหญ่เกิดจากสุนัขที่ตามเจ้าของเข้าไปในบริเวณป่า กัดตาย และถูกร้ายนต์ทับเนื่องมาจากภาวะที่มีประชากรมากเกินไป ทำให้พบเห็นลิงกัดกันจนได้รับบาดเจ็บสาหัสอยู่บ่อยๆ

ลิงในวนอุทยาน โกรสุมส่วนใหญ่จะกินอาหารซึ่งเป็นพืชและผลไม้ที่ทางเจ้าหน้าที่ของวนอุทยานจัดมาให้ นอกจากนี้ยังกินเมล็ดในของลูกหัววัว กระเบา ยอดอ่อนของต้นข่อย และบุ้งข่ายยาวที่อาศัยอยู่ตามใบไม้กินเป็นอาหารด้วย สำหรับลิงวัยรุ่นมีการจับสัตว์น้ำกินเป็นครั้งคราว ระบบ niwes และพฤติกรรมโดยทั่วไปของลิงแสมคือ เป็นสัตว์ที่ออกหากินในเวลากลางวันของปีนป่ายต้นไม้ และว่ายน้ำ มีนิสัยชอบกระโจนจากต้นไม้ลงในน้ำ สามารถดำน้ำได้ดี มีตัวผู้เป็นผู้ทำหน้าที่จ่าฝูง ทารกที่มีอายุใกล้เคียงกันจะเล่นด้วยกัน โดยไม่แยกเพศ แต่เมื่อเข้าสู่วัยเด็กหรือมีอายุ 1-2 ปี จะมีการแยกกลุ่มเล่น ตัวผู้จะเล่นในกลุ่มของตัวผู้ตัวเมียจะเล่นในกลุ่มของตัวเมีย ปกติเมื่ออยู่ในระยะพักผ่อนจะมีการทำความสะอาด หานหา ให้แก่กันและกัน แต่ถ้ามีอาการตึงเครียดที่เกิดหลังจากมีการต่อสู้ จะมีการทำหายใจกับตัวเองมากขึ้น มีอาการร่างกายสั่นสะเทือน และเกาหัว อาการตึงเครียดจะลดลง มีความเป็นมิตรแก่กันและกัน เมื่อตัวที่เก่งกว่าแสดงอาการดูดปากและจับอวัยวะเพศของตัวอื่น ซึ่งเป็นสัญชาตญาณในการจับสัตว์มากิน

ภาพที่ 19 ลูกลิงที่มีมากในวนอุทยาน

การสืบพันธุ์ของลิงแสมจะมีการเริ่มสืบพันธุ์ในช่วงฤดูฝน โดยเฉพาะในเดือนสิงหาคม ลิงจะเลือกคู่ โดยลิงตัวผู้ 1 ตัว สามารถเลือกคิงตัวเมียเพื่อผสมพันธุ์ได้ 3 ตัว หลังจากผสมพันธุ์แล้ว จะมีระยะเวลาเป็นสัตว์อีกประมาณ 28 วัน ลิงตัวผู้พร้อมที่จะผสมพันธุ์ เมื่ออายุ 5 ปี ตัวเมีย 4 ปี ส่วนการตั้งท้องของลิงแสมอยู่ระหว่างประมาณ 160-170 วัน ลิงแสมมีการเลี้ยงลูกด้วยนมอาหารของลิงเป็นอาหารที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น หมากกระเบา หมากต้อดแล่ง ยอดหอย หมากตะกบ หมากผีผ่อน ชมพู่ป่า ลูกตำลึง

ชีวิตความเป็นอยู่ของลิงแสม เวลาอนมักจะนอนบนต้นไม้ ตามกิ่งไม้เล็กๆ เมื่ออากาศ

ร้อนๆ ลิงจะชอบอาบน้ำ^๓ ส่วนมากจะอยู่ในเดือนเมษายน ลิงคำน้ำ และว่ายน้ำเก่งมาก ลิงและจะชอบอยู่ที่อากาศเย็นๆ ตามฟ้างชี ตามพุ่มไม้ที่มีอากาศเย็น นอกจากอาหารของลิงจะเป็นพืชพักรถไม้แล้ว ลิงยังกินแมลง ขنน และปัจจุบันกินกีอบจะทุกอย่างที่มนุษย์นำมาให้

ประเพณีต่างๆของชาวโกสูมพิสัย

1. ประเพณีแห่งน้ำฝน

ประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อขอฝนในยามที่เกิดความแห้งแล้งและเป็นผลเสียกับไร่นา พืชผลเหี่ยวยาและแห้งตาย การแห่น้ำฝนจะต้องใช้แม่ตัวเมียสีดำใส่กระโทง หามแห่ไปตามบ้านต่างๆ ชาวบ้านจะช่วยกันสาดน้ำให้แม่ร้องมากที่สุด จึงจะเป็นผลดี ขบวนแห่น้ำจะใช้เวลานาน เกือบทั้งวันชาวบ้านในทุกครัวเรือนจะอุ่นร่วมแรงร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมกันตามความเชื่อ และสนุกสนานร่วมกัน ในการเชิ่งนางแมว หลังจากเสร็จพิธีแห่น้ำแล้วชาวบ้านเชื่อว่าฝนจะตกลงมาสร้างความชุ่มชื้นให้กับไร่นาของตนอีกครั้ง

มูลเหตุของประเพณี

เพื่อเป็นการขอฝนโดยมีความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลี้ยดฝนถ้าฝนตกครั้งใดแมวจะร้องทันที ชาวบ้านจึงถือคติที่ว่าแมวร้องในเวลาฝนตกกว่าเป็นมูลเหตุที่ทำให้ฝนตกขึ้นจริงๆ

พิธีกรรม

ประเพณีแห่น้ำฝนของชาวบ้านจะเริ่มจากการคัดเลือกแมวสีดำตัวเมียมา 1-3 ตัว หรือเพียงตัวเดียวก็ได้และนำแมวใส่ลงไปในกระโทงหรือถังที่มีฝาปิดปากข้างบนฝาปิดนั้นจะต้องโปร่งพอที่น้ำจะกระเซ็นไปถูกแมวได้ ขณะที่วางแมวลงในกระโทงผู้ที่จับแมวจะต้องพูดว่า “นังแมวอี้ ขอฝน ขอฟ้า ให้ฝนตกลงมาด้วยมือ” เมื่อปิดฝากระโทงแล้วต้องหาไม้มาสอดเป็นคานสำหรับหามต่อจากนั้นจัดเครื่องสักการบูชาอันประกอบด้วย สาย 5 หัว หน้าพิธีนำเครื่องสักการะมาป่าวอันเชิญเทวค�ลงมาชุมนุมและตั้งจิตอธิษฐานขอน้ำฝน ชาวบ้านก็จะเตรียมขบวนแห่น้ำฝนโดยมีชาญคุ่หนึ่งเป็นผู้หามกระถนของแมวน้ำหน้า คนในขบวนแห่น้ำจะร้องคำเชิ่งแห่น้ำฝนพร้อมกัน มีผู้เป็นแม่บทกล่าวว่าอยู่ 1 คน ขบวนแห่น้ำฝนจะแห่ไปตามบ้านต่างๆเมื่อถึงบ้านเรือนของใครคนในขบวนแห่น้ำจะร้องว่า “เจ้าข้า เจ้าข้า นางแมวมาแล้ว นางแมวอาฝนมาให้แล้ว” คนอื่นๆก็จะร้องให้ว่า “ฝนตกแรงๆให้บักแตกเป็นห่วง ฝนตกค่อยๆให้อ้อยเป็นลำตกลงมา ฝนตกลงมา เทลงมา เทลงมา มาก็ทำมาได้ อย่าลืมต้องให้ใช้อีอี้เจว เอ้าเทลง ฝนเทลงมา” เจ้าของบ้านที่ขบวนแห่น้ำฝนจะต้องตักน้ำสาดลงไปให้ถูกขบวนแห่และถูตัวนางแมวด้วย ขณะที่สาดน้ำลงไปก็จะพูดว่า “เอ้าฝนตกลงไปแล้ว ฝนตกแล้ว ตกลงมามากจริงๆ ตันข้าวตันหญ้าขึ้นเปียะไปหมด” คนในขบวนแห่น้ำจะทำท่าเหมือนเดินตากฝนจริงๆ หากขบวนแห่น้ำฝนไปถึงบ้านใครบ้านนั้นไม่สาดลงมา เชื่อว่านางแมวจะกราบมา ซึ่งจะทำให้เกิดอาเพศฝนไม่ตก อากาศแห้งแล้งพื้นดินแตกระแหง ปลูกพืชผลไม่ได้

2. ประเพณีการผูกเสี่ยว

ประเพณีการผูกเสี่ยวเป็นประเพณีดั้งเดิม การผูกเสี่ยวคือ การสัญญาที่จะเป็นเพื่อนรักร่วมเป็นร่วมตายโดยมีสักขีพยานการผูกเสี่ยวนิยมกระทำระหว่างชายกับชาย หรือหญิงกับหญิงที่วัยใกล้เคียงกัน และลักษณะนิสัยใจคอใกล้เคียงกัน โดยที่ญาติผู้ใหญ่จะเป็นผู้ท้าทามขอผูกเป็นเสี่ยวกัน เรียกว่า “แซกเสี่ยว” เมื่อตกลงก็จะผูกเสี่ยวโดยใช้ฝ้ายมงคลผูกข้อมือของแต่ละคนเพื่อให้เป็น

สิริมงคลแก่คู่เสี่ยว นางทีก่อนผูกเสี่ยวจะทำพิธีสูงวัฒน์ให้ศิลไห์พร อบรมสั่งสอนให้แก่คู่เสี่ยวรักนับถือกันตลอดถึงพ่อแม่พี่น้อง และวงศานาญาติของกันและกันให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันตลอดไป ตอนนี้เรียกว่า “ขอดเสี่ยว” หลังจากนั้นก็เลี้ยงข้าวป้าอาจารกันตามความเหมาะสมของฐานะ

3. พิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าปู่เมหดกตี

เจ้าปู่เมหดกตีหมายความว่าผู้ที่มีศักดิ์ใหญ่ นายพرانหมาและนายพرانบัวเป็นคนบ้านโนนเมือง (ตำบลแพงในปัจจุบัน) เข้ามาสัตว์ (ตามตำนานที่กล่าวมาแล้ว)

พิธีกรรม เริ่มนิการกราบไหว้ ประมาณพ.ศ.2480 จะมีการไปไหว้ทุกวันพุธ เพราะเจ้าปู่หรือพีปูตาจะต้องกินทุกวันพุธ มีเหล้าໄไ่ก็ตัว หรือแล้วแต่ว่าจะบนบานกล่าวว่าอะไร บุญเลี้ยงพีปูตา เมื่อถึงเดือนแหกทุกครอบครัวริจานเงินเป็นค่าใช้จ่าย ในการเลี้ยงพีปูตาเรียกว่า บุญเลี้ยงบ้าน วันนัดหมายปกติเป็น วันพุธ ผู้เป็นข้าของหมู่บ้านพร้อมด้วยชาวบ้านนำสุรา อาหารไปเลี้ยงพีปูตาที่ศาลปูตาของหมู่บ้าน อาหารที่เลี้ยงบางหมู่บ้านใช้ไก่ต้ม บางหมู่บ้านใช้หัวหมูตามความเชื่อแต่เดิมชาวบ้านทุกครัวเรือนนำข้าวสุก ดอกไม้ ธูป เทียน ไปสักการะ และเอาใบตะไคร้ผูกเป็นปมแทนจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ตลอดจนสัตว์เลี้ยงของตนเอง ใส่จานไปด้วย เพื่อบอกกล่าวให้พีปูต้ารู้และปักป้อมคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

4. ประเพณีแบ่งเรือยา (จัดในตอนกลางวันในวันเดียวกับประเพณีการไหลดเรือไฟ)

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2517 พระครูเชกูฐคุณอาจาร เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว เห็นชาวบ้านพายเรือมาหาปลาที่บริเวณชีหลงหลังวัด จึงได้ชักชวนให้ชาวบ้านมาประลองกำลังการแบ่งเรือ ปีแรกที่จัดชาวบ้านนำเรือหาปลาของตนเองมาแบ่ง ก่อนจะมีการแบ่งขันชาวบ้านแต่ละคุ้มในเขตสุขาภิบาลจะทำดันดอกเงินมาโอมเพื่อเป็นรางวัลการแบ่งขันด้วย ชาวบ้านจะมาเป็นกองเชียร์ของคุ้มตนเอง ปีแรกที่จัดมีฝ่าย ตั้งแต่ 1 คนถึง 5 คน จากนั้น สส.ประยุทธ์ ศิริพานิชย์ ได้เชื้อเรือมาให้ชาวคุ้มแบ่งขันกัน และจัดแบ่งขันที่เดิมคือบริเวณชีหลง มีตำราจมาช่วยควบคุมการแบ่งขัน ต่อมานายพงษ์สิน สังขทิพย์ จึงมาขอข่ายให้ไปแบ่งขันที่บริเวณบึงบอน

การแบ่งเรือยาถือว่าเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านแต่ละคุ้มแต่ละหมู่บ้านจะได้มีโอกาสได้เข้าร่วมกันทำเริ่มจากการซักซ้อมการแบ่งเรือโดยกลุ่มผู้ชายที่จะมีการซ้อมก่อนที่จะแบ่งขัน และกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านคือ การซ้อมเต้นเชียร์แบ่งเรือในวันงานจะมีการรวมตัวกันตามวัดหรือศาลากลางบ้านเพื่อร่วมกันซ้อมเต้นและเป็นการได้ร่วมพูดคุยกันด้วย ก่อนถึงวันงานชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะช่วยกันประดับประดาตกแต่งเวทีของแต่ละคุ้มอย่างสวยงามดงามเพื่อเป็นการแบ่งขันกันด้วยแต่ละหมู่บ้านก็จะพยายามอย่างเต็มที่เนื่องจากมีเงินรางวัลจากการแบ่งเรือ การแบ่งเชียร์ และเวที ในงานจะมีผู้มีเจ้าร่วมมากมายทั้งจากหมู่บ้านในตำบลหัวหลวงและชาวบ้านและนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นด้วย

5. ประเพณีลอยกระทง

จะลอยในตอนกลางคืนในวันเดียวกับประเพณีการไหว้เรือไฟลอยในวันออกพรรษา จัดกันมานานแล้ว เรือไฟนั้นทำด้วยไม้ไผ่ ขนาด 2 คุ้ม เจือเพลิงใช้หัวมันย่าง โดยแต่ละคุ้ม มีการแข่งขันเรือสวยงาม เริ่มปล่อยเรือที่บ้านท่าจาม ลงมาถึง ท่าน้ำวัดใต้ ในงานมีการ จุดตะไล พร้อม ชาวบ้านมีการตีฆ้อง ตีกลอง ในขณะที่เรือกำลังลอยอยู่ในแม่น้ำชี เริ่มต้นที่กลางลำน้ำชี ต่อมามีการปรับเปลี่ยนที่บริเวณบึงบอน เพราะมีคนเสียชีวิตมาก จะจัดขึ้นใน 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปีพร้อมกับวันลอยกระทง มีการสักการะและอนุรักษ์แม่น้ำคงคา บุญออกพรรษา เดือนสิบเอ็ด แต่เดิมมาชาวโ哥สุมพิสัยมีกิจกรรมเหมือนกับชาวอีสานโดยทั่วไป เช่น ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ งานข้าวทิพย์ พังเทคน์ ถวายผ่าจานพรรษา พระสงฆ์ประกอบพิธีป่าวารณา ตอนค่ำมีการใต้ประทีปโคมไฟ ล่องเรือไฟ (ไฟลเรือไฟ) ในแม่น้ำชี ชาวบ้านทำกระทงของตนเองมาร่วมลอยพร้อมๆ กับเรือไฟนิยมทำบริเวณท่าน้ำวัดกลางโ哥สุม บางปีมีการแข่งขันกลองลิ่ง(กลองเสียง) แข่งขันกลองยาวแข่งขันตะไลไฟพะเนียง ต่อมาก็ตามไห่มีกิจกรรมสนุกสนานเพิ่มเติมขึ้น เช่น แข่งเรือ ใช้เรือขุดซึ่งเป็นเรือกระสายที่ชาวบ้านใช้ห้าปลาเมื่อเห็นว่ามีผู้สนใจ จึงริเริ่มแข่งเรือยาวขนาด 20-25 ฟุตพายตอนแรกแข่งที่แม่น้ำชี เห็นว่าสถานที่แข่งไม่เหมาะสมจึงย้ายไปจัดที่บึงบอนในปัจจุบัน การแข่งขันเรือยาวแต่ละหมู่บ้านเตรียมการซ้อมฝึกและฝึกซ้อมกองเชียร์เตรียมเวลาที่กองเชียร์บริเวณรอบบึงบอน ตั้งกองอันวยการที่เกาะอ่อนช้อน มีการแข่งขันกองเชียร์ ทำให้แต่ละหมู่บ้านจัดกองเชียร์ยิ่งใหญ่ สนุกสนาน เปิดให้ชมฟรีตลอดงาน³³

6. งานบุญพาข้าวลิง

การจัดงานบุญพาข้าวลิงในสมัยนายอ่ำเภอสุชาติ บุญพิพัฒน์ ประมาณปีพ.ศ. 2534 จัดงาน “วันรปตตี” จัดที่ด้านหน้าทางเข้าวันอุทยานช่วงแรกที่จัดงานลิงยังไม่ก่อถ้าเข้ามากินพระลิงไม่เคยเห็น จะจัดโดยการจัดอาหารไว้ให้ลิงวางบนโต๊ะที่ยาวเป็นแถบ เมื่อชาวบ้านเห็นว่าลิงไม่ก่อถ้ามากินจึงต้องนำเอาถ่านมาห่มละกอมาวางเพื่อคงดูดให้ลิงเข้ามากินอาหารที่เตรียมไว้ ตอนแรกงงๆ ได้จากการบริจาคร่วมกันจากผู้ใหญ่บ้านกำนันและชาวบ้าน ประมาณปี 2536 ได้เปลี่ยนเป็น “บุญพาข้าวลิง” ต่อมาได้มีการจัดทำกองทุนลิงขึ้น โดยนายสุพานะ สังจพงษ์ มีการระดมทุนโดยการจัดทำหรือบุญชាយองค์พระมิ่งเมือง การทำหรือบุญต้นทุนหรือบุญละ 3 บาท คนที่นำไปขายจะได้หรือบุญละ 2 บาท กำไล 15 บาทเออเข้ากองทุนลิง

³³ สีสรา แสนวิชัย. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อ่ำเภอโ哥สุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2550.

7. ประเพณีสงกรานต์

ภาพที่ 20 งานส่งกรานต์ในโกสุมพิสัย

การละเล่นพื้นบ้านในงานสงกรานต์

1) หนองคาย

วิธีเล่น จับคู่กันระหว่างชายหญิง หรือ ชาย ชาย,หญิง หญิง ไม่จำกัดจำนวนคู่ที่พอเหมาะสม 10 คู่ เริ่มเล่นโดยการเลียงทายหาผู้ที่เป็นหนอนโดยการจำ ข้อความในการจำ เช่น “แมลงวันเขียวจับใบหันทิมคนในบ้านนั้นตดเปลิด” เมื่อได้คู่หนอนแล้ว ทั้งคู่จะเป็นผู้ไปแบะคู่อื่นๆ อีกต่อไป กติกา ขณะเล่นคู่ต้องไม่ขาดออกจากกัน มีการกำหนดบริเวณ โดยคร่าวๆเพื่อป้องกันอุบัติเหตุและ ความล่าช้า (จับมือหรือผูกแขน)

ประโยชน์ของการเล่นหนอนคุ้ม

1. สร้างความสนุกสนาน
  2. สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคู่เล่น
  3. ฝึกทักษะความคิดล่วงแคล้วของไว้และไหวพริบในการหลบหลีก และออกกำลังกาย

2) หนองช้อนสาม

วิธีเล่น ผู้เล่น ไม่จำกัดจำนวนที่หมายที่สุดประมาณ 10 คู่ เมื่อผู้เล่นจับคู่แล้วให้ยืนช้อนกัน เป็นวงกลม จะให้หลบหรือขยับอยู่ข้างหน้าก็ได้ อาจจะเป็นคู่หลบหรือคู่ชาญก็ได้ และเมื่อแต่ละคู่เข้าที่เรียบร้อยจะมีการจำเพื่อเสียงทายหาคู่ที่เป็นหนอนเมื่อได้คู่ที่เป็นหนอนแล้ว คู่ที่ถูกจับให้เป็นหนอนจะต้องเสียงทายอีกครั้งว่าใครจะเป็นคนหนนแล้วใครจะเป็นคนໄล เมื่อตกลงแล้วคนที่เป็นคนหนนจะต้องรีบวิงไปยืนช้อนข้างหน้าของคู่ที่อยู่ร่องขาว คนที่เป็นหนอน(คนໄล) จะໄลแต่จะต้องแต่คนที่ยืนเป็นคนที่สาม โดยนับจากคนหน้าคนที่รีตัวว่าอยู่ที่สามจะต้องรีบหนนไปช้อนข้างหน้า

ของคู่อื่นคนໄลก็จะรีบหาซ่องทางที่จะแตะไฟได้ก่อนที่เขาจะเข้าซ่อน เมื่อแตะไฟแล้วจะต้องไปหาที่ซ่อน

กติกา ไม่ให้ร่วงหน้าไปที่อื่น และ ไม่ให้แตะคนที่ 1 และที่ 2

ประโยชน์

- ทำให้เกิดความสนุกสนาน และเกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างกลุ่ม
- ได้ออกกำลังกาย

3) อีกอด

วิธีเล่น มีพื้นที่เล่นทำเป็นพื้นที่จำกัดขนาดกว้าง 20 เมตร ยาว 20 เมตร แบ่งเป็นสองส่วนเท่าๆกัน แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองกลุ่มเท่าๆกันผู้เล่นไม่จำกัดจำนวนคนทั้งสองคนจะผลัดกันเข้าไปหาคน ตรงข้าม โดยผู้เข้าไปจะเข้าไปเพียงคนเดียวขณะที่พื้นเขตแดนจะออกเสียง “อี” ยาวจนช้าอีกใจขณะที่เข้าจะรีบวิ่งไปหาแตะคู่ต่อสู้จะพยายามรับตัว เพื่อไม่ให้กลับเข้าเดนจนกว่าเสียงอีจะขาด หากกีดกันไม่สำเร็จ แต่หากคนที่ไม่ได้ต้องการจะผลัดกันเล่นอย่างนี้จะนับว่าสมาชิกกลุ่มฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะ หมดลงถือว่าฝ่ายที่มีสมาชิกเหลือเป็นผู้ชนะ

ประโยชน์

- ฝึกความอดทน ให้พริบความคล่องแคล่วและการวางแผน
- มีความสนุกสนานในการเล่น

3) อีอ่า

วิธีเล่น เล่นเหมือนกับอีกอดแต่มีข้อจำกัดว่าขณะที่เข้าจับตัวได้จะต้องไม่มีเสียงและไม่ยิ่มให้เข้า เห็นฟัน แต่อีอ่าจะต้องอาศัยผู้เล่นมากเพราเวลากการเข้าทำไม่เหมือนกับอีกอด

4) หิง

อุปกรณ์ ในการเล่นคือหิง ซึ่งทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม่ไฟ หิงมีส่วนส่วนคือ ส่วนแม่ยาวประมาณ 50 - 80 ซม. มีขนานาสีนับถ้วนสูนย์กลาง 1 นิ้ว ส่วนลูกมีขนานาเดียวกันแต่มีขนานายาว 20 ซม.

วิธีเล่น แบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 กลุ่มเท่าๆกัน มีการเสียงหายว่ากลุ่มไหนจะได้เล่นก่อนโดยการ ท่าปิงปอง (เป่ายิงฉุบ) เมื่อได้ฝ่ายเล่นกับฝ่ายรับแล้วจะทำร่องดินเป็นร่องขนาด พอสอดแม่หิงเข้าได้ วิธีเล่น ผู้เล่นเลือกคนอันดับหนึ่งในกลุ่มออกมาชิดหิง วิธีชิดหิงคือเอาลูกหิงวางให้เป็นกากบาทกัน ร่องโดยให้ตรงกลางของลูกหิงอยู่ตรงร่องพอดีผู้เล่นจะใช้มือหิงชิดลูกหิงให้กระเด็นไปให้ไกลที่สุด ฝ่ายรับทั้งหมดจะไปตั้งรับลูกหิง ก่อนที่จะตกดินเมื่อรับได้จะถือว่าหมดสิทธิ์เล่นแต่หากรับไม่ได้จะ หยิบเอาลูกหิงที่ตกพื้น โยนกลับ โดยผู้เล่นจะวางแม่หิงวางไว้กับร่อง หากผู้รับสามารถโยนลูกหิง ให้ลูกแม่หิงได้ก็จะถือว่าเปลี่ยนผู้เล่นเป็นผู้รับ แต่หากผ่านช่วงนี้โดยที่ผู้เล่นยังได้เล่นต่อ ก็จะเป็นลูก ไปซึ่งมีอันตรายมาก วิธีการเล่นลูกปิง ผู้เล่นจะใช้มือจับแม่หิงและลูกหิงด้วยมือข้างเดียว แล้วโยน ลูกหิงขึ้นแต่ยังกำแม่หิงอยู่แล้วใช้แม่หิงตีลูกหิงให้กระเด็นไปให้ไกลที่สุด ฝ่ายรับจะรับเอาลูกหิง ถ้าเขารับได้ฝ่ายเล่นก็จะหมดสิทธิ์เล่น แต่ถ้ารับไม่ได้ก็จะเอาลูกหิงโยนกลับมาเพื่อให้กระแทกแม่หิง

งอย่างเดิมเสริมแล้วถ้าฝ่ายรับยังไม่สามารถหยุดฝ่ายเล่นได้ฝ่ายเล่นก็จะดำเนินการเล่นต่อ โดยเริ่มจากร่องดินอย่างเดิม ขั้นที่ 3 จะเป็นการเล่นข้างโดยฝ่ายเล่นจะยืนอยู่ติดกับร่องแล้วโยนลูกหินไปให้ไกลพอประมาณ ขนาดที่พอเหมาะสม คือ ไม่ให้ผู้เล่นฝ่ายรับสามารถโน้มตัวลงยื่อเอากลุกหินได้ ถ้าเขายื่อไม่ถึงก็จะแม่หิงข้างไปอย่างแรง เพื่อให้กลุกหิน มีจุดประสงค์ 2 อย่างคือ

1. ข้างให้กลุกหิน

2. ให้แม่หิงกระเด็นไปให้ไกลมากที่สุด เพื่อจะไปยืนข้างต่อไปจนกว่าจะข้างไม่ถูกกลุกหินระยะอี่งไกลยิ่งมีโอกาสได้ขึ้นหลังผู้ต่อสู้เป็นระยะทางไกล เพราะเมื่อการเล่นจบลงฝ่ายรับไม่ได้จะต้องเป็นม้าให้เข้าขึ้นหลัง จากจุดจบของการข้างมาจนถึงร่องดินแล้วจึงจะเปลี่ยนจากผู้รับไปเป็นผู้เล่น จากผู้เล่นเป็นผู้รับ

ประโยชน์

1. ได้ฝึกความแม่นยำ และฝึกความระมัดระวังตัว

2. ฝึกความคล่องแคล่งว่องไวและทำให้เกิดความสามารถในการกลุ่ม

มีการข่ายสถานที่การจัดงานไปในบุ่งลิง เริ่มสมัยพ่อใหญ่เนาว์เป็นผู้ใหญ่บ้านประมาณ 2507-2508 แต่เดิมจัดเฉพาะกลางวันสมัยก่อนมีการจัดงาน 5 วัน ปัจจุบัน เหลือ 4 วัน มีการเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพ จัดอยู่ในอุทยานเท่านั้น เริ่มจากคุ้มกลาง คุ้มลังที่ คุ้มໄต้ โดยความร่วมมือของตำรวจ ข้าราชการในอำเภอ โดยการร่วมข่ายบัตรผ่านประตู ชาวบ้านไปเป็นคณะกรรมการข่ายบัตรผ่านประตู สถานที่จัดงานสภาพป่าร่มรื่น มีต้นไม้มากมายเป็นป่าโดยธรรมชาติ สภาพป่ายังสมบูรณ์กว่าในปัจจุบันมาก หมอดำตั้งอยู่ทางทิศเหนือของศาลเจ้า หมอดำกลอนอยู่ทางแก่งคาดป่าก สภาพปัจจุบันมีการสร้างถนนขึ้นเมื่อประมาณ 4-5 ปี

พิธีกรรม - ขั้นตอน แจกหนังสือเชิญกรรมการให้มาขายบัตรผ่านประตู รักษาประตู เจ้าหน้าที่จะมารักษาความปลอดภัย แล้วเริ่มงาน เดิมผู้ที่มาเข้าร่วมงานมาจากทั่วสารทิศ ส่วนมากเป็นคนในอำเภอ มีการประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนจากทั่วสารทิศมาร่วมงาน

มหรสพ หมอดำ เช่น อ.จิตรากร แล้วแต่จะจ้างเปลี่ยนไปทุกปี แล้วแต่คณะกรรมการจัดงาน 多くมีการแบ่งประมาณ 5 คู่ ก่อนเวลา 3 คู่ เดิม 8 คู่ หมอดำกลอนมีทุกวัน เริ่มมีหมอดำซึ่งเข้ามาเมื่อปี 2531 และชาวบ้านมีการละเล่นมลูซ่องผ้า บางปีมีกลองยาวมาจากหมู่บ้านต่างๆมาแบ่ง แต่ก่อนมีหมอดำโดยหมอดำไม่ได้จ้างมา มีการแบ่งหมอดำเพลิน หมอดำกับบี้วันละ 3 คุมะ มีทั้งหมอดำ 9 คุมะ เงินรางวัล 10,000 กว่าบาท มีการแบ่งเป่าแคน ดีดพิณ ปัจจุบันไม่มีการจัดหมอดำยังคงอยู่ eway หายไป แบ่งดีดพิณ เป่าแคนก็หายไป การละเล่นก็หายไป มีวงดนตรีเข้ามาแทนที่หมอดำ บางวันมีร้านค้าเพิ่มขึ้น³⁴

³⁴ สัน ดีจันทร์. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2550.

ก่อนที่จะมีมหรสพการจัดงานตอนแรกจะมีการเล่นการพนันในบุ่งลิง เช่น การตีไก่ คุ้งไก่ ไชโอล ใบกอก้าถัว การละเล่นพื้นบ้านในบุ่งลิง พ่อใหญ่ๆ จอมทอง เป็นผู้เริ่มทำประمامปีพ.ศ. 2507 จนนั้นจึงมีการจัดงาน 1 วัน 1 คืน ช่วงกลางวันจะเป็นการแสดงหมอดำทินกร ไกรลาศในบุ่ง มาเล่นได้แค่ 2 ชั่วโมง เก็บค่าชมคนละ 2 บาทรายได้ทั้งหมด 26,000 บาท กำไรจากหมอดำ 600 บาท ปีที่ 2 มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมา 10 คน มีมวย รำวง หมอดำ ลิเกพิมุลดศิลป์จากโกรราชา แสดงที่บริเวณบริษัทโกสุมขนส่งในปัจจุบัน ค่าบัตรราคา 2 บาท

ผู้คนหันมาเที่ยวงานสงกรานต์ในวันอุทายานโกสัมพี ที่ชาวบ้านคุ้มคลาง คุ้มใต้ คุ้มสังข์ ผลัดเปลี่ยนกันจัด เป็นเวลา 5-7 วัน มีนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกจังหวัดและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นจำนวนมากทุกปี

ภาพที่ 21 การแสดงในเทศบาลสงกรานต์ในบุ่งลิง

การจัดงานสงกรานต์ในปีพ.ศ. 2549

วันที่ 13 เมษายน ทุกหมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลหัวขวางพร้อมกันหน้าที่ว่าการอำเภอ โกรสุมพิสัยแล้วมีการเปิดงานมหาสงกรานต์ สรงน้ำพระ และรดน้ำดำหัวผู้อาวุโส

จัดรูปแบบแห่นางสงกรานต์ไปตามเส้นทางต่างๆ ที่กำหนดเริ่มจากหน้าที่ว่าการอำเภอ โกรสุมพิสัย ไปทางทิศตะวันตกตามถนนพดุงประชากรถึงหน้าโรงเรียนบ้านสังข์ทองเลี้ยวขวาไป ตามถนนชิตบูรณ์ถึงทางแยกเลี้ยวขวา ไปตามถนนสุนทรพิพิช ถึงหน้าประตูวัดคลาง วัดใต้โกรสุม เลี้ยวขวา ไปตามถนนรายภูร์อุทิศถึงทางแยกปั้มน้ำมันแสงทวี เลี้ยวขวา ไปตามถนนพดุงประชากร มาถึงสี่แยกหน้าที่ว่าการอำเภอ โกรสุมพิสัยแล้วเลิกขบวน ทรงน้ำพระ มีพิธีสรงน้ำผู้ใหญ่ เล่นสาด น้ำตลอดงาน

การจัดรูปแบบรณรงค์บวนจากสถานีตำรวจนครบาล โกรกสุมพิสัย รถประชาสัมพันธ์ ขึ้นอยู่ บวนพระพุทธรูปจากวัดกลาง วัดใต้โกรกสุม วัดสังข์ทองวนาราม วัดเกาะแก้ว บวน นางสงกรานต์ บวนกลองยาวประยุกต์ บวนชาวบ้านคุ้มต่างๆ บวนการละเล่น สนุกสนาน และรถประชาสัมพันธ์

การแต่งกายร่วมบวนจะแต่งกายชุดไทยพื้นบ้าน ประชาชนจะเล่นสาดน้ำกันตามถนน สายถนนดุงประชากร และถนนสุนทรพิพิช จะเล่นสาดน้ำกันตั้งแต่วันที่ 13-16 เมษายน ตามการจัดงานในวันอุทิยานโกรกสัมพี การเล่นน้ำจะมีการเล่นที่รุนแรงมากขึ้น³⁵

บุญครบปีนทาย(ก่อเจดีย์ราย)ชาวบ้านนัดหมายกันตามความเชื่อนิมัตต์พระไปทำพิธีครบปีนทายตามสถานที่ต่างๆ ชาวโกรกสุมพิสัยในเขตเทศบาลตำบลหัววังนิยมไปทำพิธีหลายแห่ง เช่น บริเวณหาดทรายวังหัววัง บริเวณหาดทรายวังตอตัง บริเวณหาดทรายวังขอนยุง บริเวณคูห้วย ยาง และตามวัดในหมู่บ้าน ในบุญนี้มีกิจกรรมถวายภัตตาหารเพล รับประทานอาหารร่วมกัน 8.บุญบั้งไฟทำบุญบั้งไฟตามรูปแบบเดิม มีการพัฒนาวิธีการทำบั้งไฟให้ขึ้นสูง ลดอันตรายจากบั้งไฟโดยใช้ห่อพิวช์ แทนเลาเหล็ก เลาไม้ที่เคยทำมา ก่อน ในปัจจุบันบั้งไฟขึ้นสูงอยู่ระหว่าง 150-300 วินาที การอีบั้งไฟ มีการพัฒนาลวดลายและองค์ประกอบ ให้มีมากขึ้น มีความสวยงามมากขึ้น กว่าเดิมทุกปีจะมีการแห่บั้งไฟเพื่อสูงไว้ให้เกิดการพัฒนาแนวคิดใหม่ๆ เช่น แห่บั้งไฟ แห่บุญรำ แห่การเชิ่ง แห่บั้งไฟขึ้นสูง เทศบาลตำบลหัววังสนับสนุนค่าใช้จ่าย ในการจัดงานตลอดจนรางวัล ช่างฝีมือของแต่ละหมู่บ้านจะแสดงฝีมือในการอีบั้งไฟอย่างเต็มที่ ในวันแรก ก่อนการแห่บวนจะมีการจัดการประกวดแพดeng-นาง ไอ่ โดยแต่ละคุ้มจะส่งผู้เข้าประกวดเป็นตัวแทนชาวคุ้มและการประกวดบวนแห่ เริ่มบวนจากหน้าโรงเรียนศรีโกรกสุมวิทยา มิตรภาพที่ 209 เวลาบ่าย 2 โมงเป็นต้นไป ไปตามถนนศรีโกรกสุม และถนนดุงประชากร ไปสิ้นสุด ที่หน้าโรงเรียนบ้านสังข์ทอง จะมีคณะกรรมการให้คะแนนบวนประกวดเป็นจุดๆ

ในบวนแห่จะมี

1. คนถือป้ายคุ้ม
2. รถบั้งไฟ
3. รถเครื่องเสียง
4. บวนฟ้อนรำ
5. บวนสนุกสนานรื่นเริงของชาวคุ้ม

ชาวบ้านนิยมดื่มเหล้า มีการพนันบั้งไฟ บั้งไฟที่แห่ก็เป็นการจ้างมาและบั้งไฟที่จุดก็จะจ้าง ช่างมาทำและจะไม่ใช้บั้งไฟอันเดียวกัน

³⁵ ปราณี ศรีนุเดช. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกรกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2550.

บุญกลางบ้าน ถึงวันนัดหมายชาวบ้านจะทำพิธี หรือใช้ศาลกลางบ้าน เป็นสถานที่จัดงานนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธี 3 คืน พรหมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อให้อุญเย็นเป็นสุข แห่เทียนเข้าพรรษา

9.บุญเข้าพรรษาชาวโภสุณพิสัยทำบุญเข้าพรรษาเป็นประจำทุกปี ใกล้ถึงวันเข้าพรรษาชาวบ้านและหน่วยงานราชการร่วมกันทำต้นเทียนที่จะนำไปทอความที่วัดในหมู่บ้านของตนเอง ถึงวันเข้าพรรษาแต่ละหมู่บ้านนำต้นเทียนมารวมกันหน้าที่ว่าการอำเภอ จัดขบวนแห่รอบเมืองในบวบันแต่ละบวบันมีกอลองยาว บบวนฟ้อนรำ ชาวพุทธนำผ้าอานนำฝนที่ตนจะนำไปถวายพระถือแห่ร่วมกัน แล้วแยกบบวนแห่ไปทอความตามวัดต่างๆต้นเทียนแต่ละต้นจะแกะสลักอย่างงดงามจักไว้บนรถที่ประดับตกแต่งสวยงามนิยมนำสาวสวยแต่งกายชุดไทยเป็นส่วนประดับนั่งไปกับรถต้นเทียนทุกหมู่บ้านในอำเภอโภสุณพิสัยประกอบพิธีบุญเข้าพรรษาเหมือนๆกัน

ตอนเย็นวันพิธีเรียนเทียนที่วัดหนุ่มสาวแต่งกายสุดสวยไปร่วมเรียนเทียน อธิษฐานตามที่ตนประทาน บุญเข้าพรรษาเป็นส่วนหนึ่งที่น้อมนำให้ผู้คนนึกถึงวัด นึกถึงศีลธรรม ในช่วงเวลาเข้าพรรษาผู้คนจะไปพังทេសน์ ปฏิบัติธรรม และมีการอาบบุญทอดเทียน ทำให้ชาวโภสุณพิสัยรักใคร่กันทุกหมู่บ้าน

10.บุญข้าวสาก(สาภกต) ทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เมื่อใกล้ถึงวันบุญ ผู้คนจะนำสิ่งของ เช่น ข้าวสาร ข้าวเม่า พริก กล้วย อาหารและผลไม้ต่างๆที่ตนมีไปส่งญาติมิตร(ไปโขมบ้านญาติ) ตามทำเนียนนิยมทำคือให้ผู้น้อยไปโขมผู้ใหญ่ ตามเชื้อสาย เมื่อมีผู้มาโขมเจ้าของบ้านก็จัดสิ่งของตอบแทนให้จะเป็นของชนิดเดียวกันหรือไม่ก็ได้ หรือถ้าคร้มมีผลไม้ที่เปลกออกไปก็จะจักให้ญาติเพื่อจะได้นำไปใส่ห่อข้าวน้อย(ข้าวสาก) การโขมข้าวสากเป็นการแสดงไมตรี แสดงความเคารพแสดงความผูกพัน แสดงความเป็นญาติ ทำให้ผู้คนไม่ลืมญาติ

ตอนเย็นของวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 10 ชาวบ้านจะนำสิ่งของที่ญาติมาโขมเหล่านั้นทำห่อข้าวน้อย(กระถงใส่ข้าวสาก)ใช้ใบตองกล้วย ห่ออาหารคาว หวาน ผลไม้ ถั่ว ฯ มาก พลู บุหรี่ อย่างละเอียดน้อย บางคนยืนห่อข้าวน้อยเป็นคู่เพื่อว่าจะเอาไปห้อยตามกิ่งไม้ได้ง่าย ในเช้าวันรุ่งขึ้นวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 ชาวบ้านเตรียมข้าวปลาอาหารไปถวายพระ แล้วกลับบ้านเตรียมอาหารไปถวายเพลตอนไปถวายเพลนี้ นำห่อข้าวน้อยไปด้วย เมื่อถวายภัตตาหารแล้วจึงถวายข้าวสากจุดประสังค์ของการถวายข้าวสากคือ เอาอาหารส่งไปให้ญาติมิตร พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่า วันบุญข้าวสากวิญญาณของญาติพี่น้องจะมารอรับอาหาร ทุกครอบครัวจึงเตรียมอาหารที่ญาติเคยชอบไปถวายพระ และใส่ห่อข้าวน้อย เมื่อยาข้าวสากของตนแล้วรออีกระยะหนึ่งประมาณว่าญาติกินอิ่ม ผู้คนก็จะไปเก็บห่อข้าวน้อยหรือข้าวสากของตนเรียกว่า ญาดข้าวสาก (แยกข้าวสากจากผี) จุดประสังค์คือ เก็บเอาข้าวสากไปเลี้ยงผีตามไร่นา(ผีตามแยก) ด้วยความเชื่อว่า พีชผลจะออกของมอุตสมบูรณ์ ในวันยายข้าวสากมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวสากด้วยหลังจากเสร็จพิธีทางวัดแล้ว ผู้คนนำข้าวสากที่เก็บได้ไปเลี้ยงผีตามไร่นา(ผีตามแยก) ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสำคัญ มีแต่คนสูงอายุที่ทำกันอยู่

11.บุญกฐิน ในช่วงเวลาเข้าพรรษาผู้ที่ประสงค์จะทำบุญกฐิน ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม(กฐิน สามัคคี) จะมองหาวัดที่จะทอดกฐิน เมื่อประสงค์จะทอดวัดใด จะติดต่อกับเจ้าอาวาส เรียกว่า ปัก กฐิน (จองกฐิน) เพื่อให้พระภิกษุและชาวบ้านรับทราบล่วงหน้า

การทำบุญกฐินของชาวโ哥สุมพิสัยเหมือนกับชาวอีสานทั่วๆไปมีกิจกรรมการแข่งขันพลุ ตะไล ไฟพะเนียง ซึ่งชาวบ้านจุดในบุญกฐิน มีการแหกกฐิน ทอดกฐิน ถ้าปีใดไม่มีเจ้าภาพที่อื่นมา ทอดกฐิน ชาวบ้านก็จะร่วมกันทำขึ้นเอง ช่วงเวลาทำบุญกฐินคือตั้งแต่วันแรก 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง วันเพลูเดือนลิบสอง การทอดกฐินถือว่าได้บุญมาก จึงแปลงกฐินให้สะอาดสวยงาม ปลูกต้น กล้วย ต้นอ้อยและประดับธงชาติ ธงศาสนาผู้คนนำเสื่อมาปูตามถนนเพื่อให้ผู้ไปทอดกฐินเหยียบ เดินผ่านบนถนนทอดกฐิน ประยานตามถนนจนคนนำเสื่อหรือผ้าขาวม้าปูไว้ข้างถนน แสดงว่าอรับการ ประยานผู้อู้ในบวนกฐิน ประยานด้วย เงิน ผลไม้ กล้วย อ้อย หรือขนมต่างๆวางไว้บนเสื่อ หรือผ้าขาวม้าเป็นการทำบุญที่บริสุทธิ์ใจ ไม่เลือกผู้รับ

กฐินสามัคคีของชาวโ哥สุมพิสัย นายอำเภอโ哥สุมพิสัยเป็นแกนนำ รวมปัจจัยจากทุก หน่วยงานและชาวโ哥สุมพิสัยทุกหมู่เหล่านำไปทอดถวายตามหมู่บ้านต่างๆทุกปี

บทที่ 6

บทเรียนจากโครงการ

การทำวิจัยร่วมระหว่างนักวิชาการและนักวิจัยในชุมชนของทีม “ประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัย เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม” ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับทั้ง 2 ฝ่ายอย่างมากมายในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยสามารถตอบบทเรียนได้เป็นขั้นตอนสำคัญๆ ดังนี้

1. การสร้างทีมวิจัยหลักและวิจัยรอง

ขั้นตอน

- เริ่มแรก นายกเทศมนตรีได้มอบหมายให้อ.วิเศษ ตติยะรัตน์ จากโรงเรียนมัธยมวัดกลาง หัวหน้าห้องอุทายน์โกสัมพี นายวิรัช รณเรืองฤทธิ์ ข้าราชการบำนาญ เป็นทีมวิจัย กับทางมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทีมวิจัยครั้งแรกมีอยู่ 12 คน โดยการซักชวนของอ.วิเศษ ตติยะรัตน์
- ต่อมาเหลืออยู่ 7 คน เพราะอาจารย์บางคนไม่เข้าใจว่างานวิจัยคืออะไร และมองว่าเป็นเรื่องยาก บางคนกลัวว่าไม่มีเวลาให้กับงานวิจัยและกลัวว่างานวิจัยจะกระทบต่องานประจำ บางคนไม่ได้สนใจเรื่องราวในอำเภอโกสุมพิสัยจึงถอนตัว
- สำหรับทีมวิจัยรอง คือนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามและนักเรียนของโกสุมวิทยา ศรรค์ นิสิตเข้าร่วม เพราะได้รับมอบหมายจากอาจารย์ในรายวิชา อย่างนิสิตสาขา พัฒนาชุมชน ต้องเข้ามาฝึกงานในพื้นที่โกสุมพิสัย 4 คน จึงต้องเก็บข้อมูลและค้นคว้า งานตามที่ได้รับมอบหมาย
- ส่วนทีมนักเรียน ซึ่งส่วนมากมาจากโรงเรียนโกสุมวิทยาศรรค์ มาจากการซักชวนในชั้นเรียน โดยเสนอหัวข้อวิจัย 4 ประเด็นให้เด็กเลือก จากนั้นให้นิสิตเป็นพี่เลี้ยงนำเด็ก ลงเก็บข้อมูล โดยมีทีมวิจัยหลักเป็นผู้ให้คำแนะนำ

บทเรียนจากการสร้างทีม

- การซักชวนคนเข้าร่วมทีม ควรอธิบายลักษณะงานให้ฟังพอสั้นๆ ก่อน
- สำหรับทีมวิจัยที่เป็นครูในพื้นที่ศึกษา ควรมีการทำหนังสือขออนุญาตจากหน่วยงาน ด้านสังกัดด้วย
- ทีมวิจัยควรมีหลากหลายอาชีพ เพศ และวัย เพื่อสร้างมุมมองที่หลากหลาย
- การดึงเด็กนักเรียนให้อยู่กับทีม ได้นานที่สุด ต้องสร้างงานให้เด็กรู้สึกสนุกและอย่าง รู้อยู่ตลอดเวลา

2.การบริหารทีม : ทีมวิจัย นิสิต นักเรียน

ขั้นตอน

- มีการจัดประชุมเกือบทุกเดือนในกลุ่มทีมวิจัยหลัก หลังจากที่ให้แต่ละกลุ่มแยกกันไปเก็บข้อมูล
- การติดตามความเคลื่อน ไปของทีมวิจัยรอง

บทเรียนจากการบริหารทีม

- ต้องหมั่นสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยรอง
- ทีมวิจัยรองที่เป็นนิสิตอาจมีป้าหมายในการเข้ามาทำงานในพื้นที่ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการเรียนจึงต้องสร้างความเข้าใจกับทีมวิจัยในพื้นที่ให้ดี เพื่อป้องกันความขัดแย้ง โดยเฉพาะเรื่องข้อมูลที่ทีมวิจัยอาจมองว่า尼สิตต้องการแต่ข้อมูล ในขณะที่ทีมวิจัยยังไม่พร้อมที่จะให้ข้อมูล
- นักเรียนเป็นกลุ่มเยาวชนที่พร้อมจะเรียนรู้ ถ้าได้รับการกระตุ้นและส่งเสริมอย่างจริงจัง และจริงใจ การมองหมายงานให้เด็กนักเรียน โดยครูเป็นพี่เลี้ยงในการสอนอย่างเข้าใจ ธรรมชาติของเด็ก โดยลดความคาดหวังว่าเด็กจะทำงานได้อย่างสมบูรณ์แบบ จะทำให้ได้เยาวชนที่พร้อมจะเรียนรู้งานใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง
- จากตัวอย่างที่เด็กนักเรียนทำงานกับนิสิต ทำให้เห็นว่าเด็กนักเรียนยังต้องการต้นแบบที่ คนสามารถลอกเลียนแบบได้ การเป็นพื้นเพื่อน พี่และครูจะทำให้เด็กสามารถสร้างงานของตนได้เองในอนาคต

3.บทเรียนจากการจัดการปัญหาต่างๆ

1. มีการปรับกระบวนการวิจัย จากป้าหมายศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัยฯ เพื่อสร้างเป็นตำราเรียนทางประวัติศาสตร์ให้แก่เยาวชนโกสุมพิสัย แต่ได้ปรับเป็นประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่เก็บรวบรวมมา เพื่อสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนให้มาแก้ปัญหาป่าและน้ำในโกสุมพิสัยแทน เนื่องจากการสร้างตำราเรียนจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น และมีการตรวจสอบข้อมูลอย่างละเอียด ซึ่งต้องใช้เวลาและความร่วมมือจากทุกฝ่ายอย่างจริงจัง
2. การจัดส่งกรานต์ในวันอุทายา โกสุมพิ ทำลายธรรมชาติในบุ่ง เป็นประเด็นที่ชาวบ้านทุกคนรู้ แต่ไม่ได้กล้าดำเนินการอย่างชัดเจน เพราะกระทบต่อผลประโยชน์และรายได้ของผู้จัดงาน โดยเฉพาะกลุ่มนักการเมืองห้องถื่น (บางคน) ทำให้งานบางครั้งต้องชะดุด เพราะขาดความร่วมมือจากกลุ่มผู้มีอำนาจ จึงต้องมีการปรับเข้าหากันว่า ราชการ และดึงผู้มีอำนาจในหน่วยราชการเข้ามามีส่วนร่วม โดยงานนี้ได้ความช่วยเหลือจากนายอำเภอโกสุมพิสัย (นายประทีป ฤทธิกุล) ที่เห็นความสำคัญของป่า

และน้า จึงเข้ามาร่วมในงาน ทำให้กลุ่มอื่นๆเห็นคุณค่าและเข้าร่วมงานด้วย ทำให้งานสามารถดำเนินต่อไปและสร้างการยอมรับในกลุ่มชาวบ้านได้

4.บทเรียนที่ได้รับในฐานะหัวหน้าโครงการ (ผศ.นารีรัตน์ ปริสุทธิ์พิพร)

1. โจทย์วิจัย

การทำวิจัยแบบเดิมเป็นการทำวิจัยแบบนักวิจัยตั้ง โจทย์ และหัวข้อจากความสนใจของนักวิจัยเอง ซึ่งส่งผลให้งานวิจัยประเภทนี้เป็นเพียงงานวิจัยที่ให้แต่องค์ความรู้ แต่ไม่สามารถตอบคำถามของสังคมหรือชุมชนได้ ต่างกับงานวิจัยที่ต้องหาโจทย์วิจัยจากความต้องการของชาวบ้าน และชุมชน ทำให้ผลงานที่ออกแบบสามารถทำประโยชน์ได้จริง นำไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ไม่สามารถนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาใช้ได้โดยตรง เหมือนสาขาวิชาอื่น แต่ต้องปรับประยุกต์ใช้ เช่นออกแบบในรูปของตำราเรียน พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ ซึ่งต้องใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจ เรียนรู้ เพาะบ่ม และสร้างสำนึก แต่ประวัติศาสตร์ที่ได้จากคนในชุมชน ช่วยกันคิด ช่วยกันเขียน และตรวจสอบ ทำให้ประวัติศาสตร์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้โดยตรง คือการสร้างการตื่นตัว การตระหนัก และเห็นการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จนถึงการวางแผนการ เพื่อปรับเปลี่ยนการเปลี่ยนแปลงนั้นไปสู่หนทางที่ชุมชนต้องการ หรือกล่าวโดยย่อ คือ การเรียนรู้อดีต เพื่อเข้าใจปัจจุบัน และวางแผนอนาคตในสิ่งที่ต้องการให้เป็น

เรารู้ว่าประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อสังคม ชุมชน แต่ไม่เคยเข้าใจว่าสำคัญอย่างไร และทำอย่างไร ให้มันสำคัญ จึงกระตุ้นให้เกิดงานวิจัยชุมชน เพื่อสร้างสำนึกในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ต้องแสดงบทบาทของตนในการทำหน้าที่นั้น ซึ่งสิ่งที่ได้รับ คือทีมวิจัยในพื้นที่ตื่นตัวในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของตนเอง และอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาประวัติศาสตร์ชุมชน และเข้าใจว่าประวัติศาสตร์สามารถสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างไร

สิ่งที่ได้เรียนรู้อีกประการหนึ่งคือ ประวัติศาสตร์มีพลัง ถ้าเราเห็นว่าเราสามารถใช้มันได้อย่างไร เวลาไหน ในขณะเดียวกัน ประวัติศาสตร์ของเราก็เป็นประวัติศาสตร์ที่ยืนบนพื้นฐานของหลักวิชาการ คือมาจากการข้อเท็จจริง ตรวจสอบได้ และมีความเป็นกลาง

2.การทำงานเป็นทีม

งานวิจัยแบบเดิม ส่วนมากเป็นการทำวิจัยแบบ ONE MAN SHOW หรือ การทำเป็นทีมแบบแยกประเด็นกันทำ ทำให้มีอิสระในการทำงาน ทำเวลาไหนก็ได้ ขอเพียงให้งานเสร็จทันส่ง ตามกำหนดเวลาเท่านั้น แต่การทำแบบ PAR คือการทำงานเป็นทีม ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป สิ่งสำคัญประการแรก คือเวลาว่างที่ตรงกัน เพราะแต่ละคนมาทำงานวิจัยแบบ PART TIME ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ “เวลา” ที่มีไม่ตรงกัน และการให้ความสำคัญกับ “เวลา” ในการทำวิจัยด้วย เพราะตัวของผู้วิจัยก็มีปัญหาร�่่องเวลา ซึ่งต่อมานำไปสู่ เรื่องของความเข้าใจกัน ประกอบกับทีมวิจัยทั้งหมด เป็นผู้ชายในขณะที่ผู้วิจัยเป็นผู้หญิงคนเดียวในทีม การสร้างความสนิทสนมจึงค่อนข้างลำบาก และการไม่

เข้าใจวัฒนธรรมอีสานอย่างล่องแท้ เนื่องจากผู้วิจัยไม่ใช่คนอีสาน ก็อาจจะส่งผลต่อความสนใจสนนในทีมก็ได้ เพราะฉะนั้นการสร้างทีมจึงเป็นสิ่งสำคัญ บทเรียนที่ได้รับ คือ การสร้างทีม ความมีปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน เพื่อการทำงานด้วยกันได้ เช่น เพศ อายุ

ประการที่สอง คือการเคารพซึ่งกันและกัน ถ้าทุกคนในทีมวิจัยคิดว่าตนเองเก่ง ตนอาจรู้แต่เพียงผู้เดียว คนอื่นรู้ผลลัพธ์ ถึงนี้ก็ไม่เกิดความเชื่อมั่น การสร้างความร่วมมือ จำเป็นต้องเปิดใจยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ถึงแม้ว่าไม่เห็นด้วยก็ต้องเก็บเอาไว้ และ “ฟัง” ให้มากกว่า “พูด” นี่คือสิ่งที่ได้รับนอกจากนี้ ความอดทน อดกลั้น และการวางแผน ที่ต้องใช้ความคุ้นเคยการทำงานเป็นทีมด้วยเช่นกัน

3. การทำงานกับทีมวิจัยรอง (ผู้ช่วยวิจัย) : นิสิตและเด็กนักเรียน

ในฐานะหัวหน้าโครงการและครู นอกจากระให้ความรู้แล้ว ยังต้องให้ความเป็นธรรม ความช่วยเหลือ และการสนับสนุนแก่ผู้ช่วยวิจัยด้วย ถึงแม้ว่าจะต้องปรับแผนงาน ก็ควรจะทำ เพราะกระบวนการวิจัยแบบนี้ เป้าหมาย “ไม่ใช่ปลายทาง” แต่เป้าหมาย คือ “การเรียนรู้ระหว่างทาง” มากกว่า เพราะฉะนั้นทุกคนในทีมวิจัยมีสิทธิ์ในเก็บเกี่ยวประสบการณ์ของตนเอง

ในโครงการนี้ได้นำนิสิตสาขาพัฒนาชุมชนและสาขาประวัติศาสตร์เข้าร่วมกระบวนการด้วย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มนิสิตเป็นพี่เลี้ยงให้แก่กลุ่มเด็กนักเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการ ซึ่งปรากฏว่าได้ผลดี เพราะนิสิต โดยเฉพาะสาขาพัฒนาชุมชน ซึ่งเข้ามาฝึกงานในโครงการ 4 คน สามารถทำงานกับเด็กนักเรียนได้อย่างเต็มที่ ประกอบกับนิสิตกลุ่มนี้ถูกฝึกให้สามารถทำงานกับชุมชนได้ จึงทำให้กระบวนการการทำงานกับเด็กนักเรียนประสบผลสำเร็จ เด็กนักเรียนติดพื้นที่นิสิต และสนิ卿เรียนรู้วิธีการทำวิจัยชุมชนด้วย กลุ่มนิสิตได้ฝึกเด็กนักเรียนให้เก็บข้อมูล จดบันทึก และวิธีการถอดรหัสชุมชน โดยการเขียน MIND MAP , แผนที่ชุมชน และอื่นๆ

ในขณะที่นิสิตสาขาประวัติศาสตร์ เข้าพื้นที่เมื่อว่างจากการเรียน ทำให้ขาดความตื่นเนื่องในการเรียนรู้ แต่ในขณะเดียวกันนิสิตกลุ่มนี้ ถูกฝึกให้ความสำคัญกับข้อมูล จึงทำให้นิสิตกลุ่มนี้ สามารถช่วยรวบรวม เรียนรู้ความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์มาตั้งเป็นประดิษฐ์หรือหัวข้อในเชิงประวัติศาสตร์ได้

การทำงานกับเด็ก แตกต่างจากการทำงานกับผู้ใหญ่ ตรงที่ว่าเด็กจะทำงานบนพื้นฐานของความสนุกสนาน ความกระตือรือร้น ใจรู้สึกบางครั้งขาดความละเอียด รอบคอบ จนนำไปสู่ความไม่เข้าใจกันของทีมวิจัยได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง และสิ่งที่ต้องระวังอีกประการหนึ่ง คือ การกำหนดขอบเขตหน้าที่ให้ชัดเจนระหว่างหน้าที่ของทีมวิจัย กับทีมผู้ช่วย ต้องระวังว่าทีมผู้ช่วย เมื่อสนับสนุนกับการได้ข้อมูล ก็ต้องการเคลื่อนงานต่อ แต่ในขณะที่ทีมวิจัยยังตามกระบวนการไม่ทัน จึงทำให้เกิดการล้าสั้น และความไม่เข้าใจกัน

บทเรียนที่ได้จากการทำงานกับนิสิตและเด็กนักเรียน คือการติดตามงานของพวกราชอย่างใกล้ชิด ถึงแม้ว่าทีมวิจัยจะไม่สามารถติดตามได้ทุกกระบวนการ แต่ทีมผู้ช่วยต้องเข้ามารายงานความก้าวหน้าทุกครั้ง เพื่อสร้างความตื่นเนื่องระหว่างทีมวิจัยและทีมผู้ช่วย

การหนั่นสร้างกระบวนการใหม่ๆ หรือตั้ง โจทย์ใหม่ๆ ให้ทีมผู้ช่วย ได้เข้าไปดำเนินการ ก็จะช่วยให้ทีมผู้ช่วยสามารถทำงานบนแผนงานของโครงการ ได้ เช่น กัน

ข้อดีของการทำงานกับทีมเด็กที่ทำงานแบบเต็มเวลา คือการ ได้ งานที่รวดเร็ว ได้ ทีมเด็ก ด้วยกัน มาเพิ่มเติม ได้มีผู้ช่วยในการจัดการประชุม หรือการจัดเวลาที่ในแต่ละครั้ง

4. กระบวนการ การทำงานแบบ PAR

การวิจัยแบบ PAR นี้ เป็นการวิจัยที่ใหม่ สำหรับผู้วิจัย ที่ถูกฝึกให้ทำงานกับข้อมูลเป็นหลัก เมื่อต้องทำงานแบบนี้ ในระยะแรก ขาดความมั่นใจในตนเอง เวลาลงพื้นที่ จึงต้องให้ผู้รู้กระบวนการ คือทีมสก. เข้าไปคุยกับครั้ง จนทำให้ทีมวิจัยในพื้นที่ไม่เชื่อมือว่าผู้วิจัยจะมาทำงาน โดยเป็นหัวหน้าโครงการ ได้ บทเรียนตรงนี้ ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้า ได้มีการเตรียมนักวิชาการที่ใหม่ กับวิธีวิจัย แบบนี้ ก่อน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าอบรม ถึง เมื่จะยังไม่เข้าใจ แต่ถ้าให้รู้ขั้นตอน นั้น ก็จะทำให้นักวิจัย สามารถตั้งรับกับสถานการณ์ได้ และสามารถสร้างความเชื่อมั่น ให้แก่ ทีมวิจัย ในพื้นที่ ได้ เช่น กัน

5. การทำงานตามแผนงาน

ตารางการทำงาน หรือแผนงาน หรือกิจกรรมที่คิดว่า จะเกิดขึ้น ในการ ทำโครงการนี้ ปรากฏว่า เมื่อลองมือทำจริง แผนงาน โดยเฉพาะแผนที่กำหนดด้วยเวลา กลับไม่สามารถทำได้อย่างที่ ตั้งใจ เนื่องจากเกิดเหตุไม่คาดคิด ทำให้ต้องมีการปรับกิจกรรมทุกครั้ง อย่างกรณีที่ นำนิสิตเข้าร่วม โครงการ ปรากฏว่า นิสิตสามารถถูงใจเด็กนักเรียนเข้าร่วม โครงการ ได้มากกว่าผู้ใหญ่ในชุมชน ที่ ไม่ค่อยมีเวลา ว่าง ทำให้กระบวนการต้องปรับเปลี่ยน การ สร้างเด็ก ในขณะที่ ทีมวิจัย บาง คน เรียนรู้ การ ทำงาน กับ นิสิต ไปด้วย

การทำงานแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากต้องมีความยึดหยุ่น กับ คนแล้ว ยังต้องยึดหยุ่น กับ แผนงาน ด้วย โดย การ ปรับแผน แต่ละ ครั้ง ขึ้นอยู่ กับ ผล ของ การ ทำงาน ใน ครั้ง ก่อน ว่า เป็นอย่างไร และ กิจกรรม ครั้ง ต่อไป ควร ทำ อะไร เพื่อ ให้ งาน มี ความ ต่อเนื่อง และ ได้ รับ ประ สิทธิ ภพ สูง สุด เพราะ ขณะ นี้ แผนงาน ต้อง พร้อม ที่ จะ ยึด หยุ่น ตัด ทอน เพิ่ม เติม ปรับเปลี่ยน ได้ ตลอด เวลา ถ้า ทีมวิจัย เห็น ความ จำเป็น ต้อง สร้าง กิจกรรม ใหม่ ต่าง จา น แผนงาน ที่ วาง เอา ไว้ ก็ ต้อง ทำ เพื่อ ให้ ได้ ผลลัพธ์ ที่ ดี ที่ สุด และ สมบูรณ์ ที่ สุด โดย วัด จา ก การ เรียนรู้ ที่ ทีมวิจัย หลัก และ รอง รวม ทั้ง ชุมชน ได้ รับ

5. ประสบการณ์ และ บทเรียน จาก ทีมวิจัย

1. นายมนัส สารัญถิน หัวหน้า น า น อุท ย า น โ ก ศ ั ม พ ี

ข้าพเจ้า นายมนัส สารัญถิน ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ บริการ งานป่าไม้ 6 หัวหน้าที่ หัวหน้า น า น อุท ย า น โ ก ศ ั ม พ ี อำเภอ โ ก ศ ั ม พ ิ ส ย จังหวัด มหาสารคาม ได้เข้าร่วม การ ดำเนิน โครงการ “การศึกษา ประวัติศาสตร์” ดำเนิน เมือง โ ก ศ ั ม พ ิ ส ย เพื่อ การ พัฒนา ท้องถิ่น อย่าง มี ส่วน รวม ใน ตำแหน่ง รอง หัวหน้า โครงการฯ

โครงการนี้ ได้ รับ ทุนสนับสนุน จา ก สำนัก งาน กอง ทุน สนับสนุน การ วิจัย (สก.) ในการ ร่วม งาน กับ อาจารย์ นรีรัตน์ ปริสุทชิวัฒพิพ หัวหน้า โครงการฯ และ คณะ ทำงาน ในการ ศึกษา ประวัติศาสตร์ ดำเนิน เมือง โ ก ศ ั ม พ ิ ส ย เพื่อ การ พัฒนา ท้องถิ่น อย่าง มี ส่วน รวม ครั้ง นี้ เป็น เวลา 1 ปี 3

เดือน กีอตังแต่วันที่ 1 มีนาคม 2550 ถึง 31 พฤษภาคม 2551 ข้าพเจ้าได้ข้อคิดเห็นพบทางงานวิจัยในการทำงานโครงการฯ ดังกล่าว ดังต่อไปนี้

1. ได้ประชาสัมพันธ์ วนอุทยานโภสัมพี ในเรื่องของความหลากหลายของชีวภาพของพื้นที่ชั่นน้ำ และวิถีชีวิตของสัตว์ป่าประจำถิ่น คือ ลิงแสม ให้กับชุมชนและชาวบ้านที่อยู่รอบวนอุทยานโภสัมพี ให้มีความเข้าใจในเรื่องต่างๆ มากที่สุด

2. ได้ประสบการณ์ในการทำงานด้านวิจัย เช่น การประชุมทีมวิจัย การสืบค้นข้อมูลจากผู้รู้ การสอบถามปัญหาจากชาวบ้าน เป็นต้น การทำงานดังที่กล่าวมาแล้ว จะทำให้เกิดการทำงานเป็นทีม และรู้ปัญหาร่วมกันโดยทางออกให้กับปัญหาร่วมกันกับภาครัฐ และประชาชน โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีเมืองโภสุมพิสัย

3. ชุมชนและคณะกรรมการวิจัยได้สะท้อนถึงความพยายามออกแบบแนวความคิด โดยการแสวงหาทางออกในลักษณะต่างๆ ขึ้นมา เพื่อการพัฒนาวนอุทยานโภสัมพี อย่างยั่งยืน ดังนี้

3.1. ยกเลิกการจัดงานประเพณีสงกรานต์ ในวนอุทยานโภสัมพี ตลอดไป

3.2. ควรจัดให้มีโครงการปลูกไม้ผลเพื่อเป็นอาหารตามธรรมชาติของลิงเพิ่มขึ้น ได้แก่ มะม่วงป่า มะเดื่อ ไทร หว้า หวดขา ผิพวน(นมควาย) มากเงว(คอกแลน) มากอ้อ ก้วยน้อย ตากไก(กำแพงเจ็ดชั้น) ตะขบ เป็นต้น

3.3. ควรมีการห้ามนำรถชนต์และรถมอเตอร์ไซด์เข้ามาในเขตวนอุทยานโภสัมพี ทั้งนี้ ควรมีการจัดทำเป็นประกาศเพื่อเตือนให้นักท่องเที่ยว ได้ทราบก่อนการปีดถนนอย่างน้อย 1 เดือน เพื่อความปลอดภัยและลดภาวะความตึงเครียดของลิงแสม ภายในวนอุทยานโภสัมพี

3.4. ควรจัดให้มีศูนย์การสร้างจิตสำนึก โดยมีโครงการอบรมมัคคุเทศก์ และเยาวชนอาสาสมัครเฝ้าระวังป่า ให้กับนักเรียนในโรงเรียนที่อยู่รอบเขตวนอุทยานโภสัมพี นักเรียนที่เข้ารับการฝึกอบรมจะได้รับความรู้ขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับพื้นที่ สามารถเป็นมัคคุเทศก์ที่ดีประจำถิ่น รวมทั้งเป็นกำลังในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการดำเนินงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีเมืองโภสุมพิสัย ที่ได้เสนอมา ทางวนอุทยานโภสัมพีก็จะร่วมกับคณะกรรมการฯ ดังกล่าว ในการวางแผนและการดำเนินงานต่อไป

การอนุรักษ์ต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคน และสัตว์ป่า และเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน เพิ่มการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อม ในการบริหารจัดการทรัพยากร

4. เดิมวนอุทยานโภสัมพี เป็นหน่วยงานของรัฐที่เคยรับผิดชอบพื้นที่แห่งนี้แต่ผู้เดียว ได้มีชุมชนท้องถิ่นโดยคณะกรรมการดำเนินงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ป่าปุ่ง ป่าทาม แม่น้ำชี เป็นต้น และวนอุทยานโภสัมพีได้ปรับบทบาทให้การยอมรับ และร่วมมือกับชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้ชุมชนสามารถทำ การวางแผน และระบบการจัดการ

ร่วมกันโดยองค์กรชุมชน โดยวันอุทัยาน โภสัมพีทำหน้าที่กำกับดูแล และส่งเสริมด้านเทคโนโลยีการพื้นฟุ ความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุมชนนี้แห่งนี้ ต้องอาศัยกระบวนการทางสังคมมากกว่า กระบวนการทางกฎหมาย

การศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจ เรื่อง การจัดการทรัพยากร และวิถีชีวิตของลิงแสม และของผู้คนที่อยู่รอบวนอุทัยาน โภสัมพี นอกจากนี้ผลการศึกษาจะทำให้รู้สึกและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการพัฒนาในพื้นที่ ได้นำไปประกอบการวางแผนในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นต่อวัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของลิงแสม และของผู้คนที่อยู่รอบวนอุทัยาน โภสัมพี นี้ และพยายามเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่วนอุทัยาน โภสัมพีแห่งนี้มากที่สุด

2. อาจารย์วีเศษ ตติยะรัตน์ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง

การเข้าร่วมทำทีมวิจัยตอนแรกยังไม่รู้ว่าจะ ได้มาเป็นผู้ที่ทำวิจัยเพื่อมาตามหนังสือเชิญเข้าร่วมประชุมทางเทคโนโลยีด้านลักษณะพื้นที่ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวนอุทัยาน โภสัมพี เมื่อเข้าร่วมประชุม จึงได้ทราบว่าทางมหาวิทยาลัยมหาสารคามจะมาทำวิจัยช่วงนี้ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลแล้วคงผ่านไป แต่ในที่ประชุมได้มอบหมายให้เป็นตัวแทนช่วยหาข้อมูลร่วมกับทางมหาวิทยาลัย ซึ่งมีการนัดประชุมกันอีกครั้งที่วนอุทัยาน โภสัมพีช่วงนั้นมีผู้เข้าร่วมประชุมมีอาจารย์และนิสิตมหาวิทยาลัย มหาสารคาม อาจารย์วิรัช รุณเรืองฤทธิ์ หัวหน้าวนอุทัยาน โภสัมพี

จากการประชุมได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าไปเขียนร่างโครงการทำวิจัยวนอุทัยาน โภสัมพี และหานคนมาร่วมทีมเพื่ออีกในการประชุมครั้งต่อไปข้าพเจ้าจึง ได้มาชักชวนครูในโรงเรียนและนายก้องสุริยา สารพินพ์ซึ่งเป็นครูสอนที่โรงเรียน โภสูนวิทยาสารค์พร้อมกับครูในโรงเรียนนั้น ข้าพเจ้าได้เชิญทุกคนเข้าร่วมประชุมพร้อมกันตามที่ทางมหาวิทยาลัยนัดที่วนอุทัยาน โภสัมพีข้าพเจ้าได้นำร่างโครงการที่เขียนเสนอต่อที่ประชุมซึ่งจากการประชุมได้จัดตั้งทีมวิจัยหลักคือผู้ที่เข้าร่วมประชุมครั้งนั้นทุกคน ทีมวิจัยรองมอบหมายให้ครูโรงเรียน โภสูนวิทยาสารค์นำนักเรียนมาร่วม และข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้หานักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดกลาง โภสูนมาร่วมทีม ทีมที่ปรึกษาได้จากผู้เข้าร่วมประชุมครั้งแรกที่เทศบาลจากนั้นมีการกำหนดเป้าหมาย ตั้งชื่อโครงการ ขั้นตอนการดำเนินการในการประชุมครั้งนี้ที่ประชุมได้มอบให้ทีมทางมหาวิทยาลัยไปวิเคราะห์ปรับพร้อมกับนำเสนอหลังจากการประชุมครั้งนั้นข้าพเจ้าได้ประสานกับผู้อำนวยการ โรงเรียน โภสูนวิทยาสารค์ และโรงเรียนมัธยมวัดกลาง โภสูนเพื่อชี้แจงข้อมูลการมาเข้าร่วมทำวิจัยท่านตอบรับให้ความร่วมมือด้วยดี

ต่อมาข้าพเจ้าได้รับแจ้งจากทางมหาวิทยาลัยให้เข้าร่วมประชุมคัดกรองโครงการและได้ร่วมกับทีมปรับแก้โครงการตามที่ประชุมได้เสนอและมอบให้หัวหน้าโครงการนำเสนอใหม่ เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติจาก สกอ. ทีม ได้ประชุมกันอีกที่โรงเรียนมัธยมวัดกลาง โภสูนซึ่งมีการแบ่งกลุ่มย่อยเป็นลีทีมเพื่อหาข้อมูลตามกรอบการวิจัยในการประชุมครั้งนี้มีนักเรียน นิสิตเข้าร่วมด้วยแต่ยังมีทีมวิจัยหลักที่เป็นครูจากโรงเรียนมัธยมวัดกลาง โภสูนบางคนไม่ได้เข้าร่วม เพราะติด

ประชุมทาง โรงเรียนจากการประชุมข้าพเจ้าพร้อมกับทีมซึ่งประกอบด้วยครู นักเรียน นิสิต หัวหน้า วนอุทยาน ได้รับมอบหมายให้ข้อมูลเรื่องป่าบุ่งและสัตว์ป่า (ลิง)

ในช่วงการหาข้อมูลผู้รู้ที่ทีมเข้าไปหาพูดคุยกับท่านท่านให้ความร่วมมือตอบเล่าเรื่องให้ฟังเป็นอย่างดี ในการหาข้อมูลปัญหาที่เกิดกับทีมคือเวลาของการเข้าทีมมีน้อยการไม่ตรงต่อเวลา ของผู้ร่วมทีม เพราะอยู่ไกลจากพื้นที่การท่องเที่ยว และไม่มีงบค่าใช้จ่ายในช่วงแรก (ค่าอาหาร ค่า น้ำมันรถ) ในช่วงต่อมาการประชุมทีมทั้งหมดแต่ละครั้งมีการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติอยู่เรื่อยๆ ผู้ที่ไม่มาร่วมทีมลูกติดออกจากทีม นอกจากนั้นยังขาดการประสานงานจากหัวหน้าทีมทำให้ทีมวิจัย หลักตอนตัวออกห่างคนช่วงนี้ทางมหาวิทยาลัย ได้ให้นักศึกษาลงมาฝึกงานในพื้นที่การ ประสานงานผ่านนักศึกษาระบวนการลูกยวบดักเรียนเข้าร่วมมีการเปลี่ยนคนใหม่ข้าพเจ้าริม สันสนกับกระบวนการ แต่ข้าพเจ้าพยายามที่จะรวมทีมที่เหลือไม่ให้ตอนตัวอีกและเปลี่ยนตัวเอง เป็นผู้ต้าน เข้าไปคุยกับชาวบ้านมากขึ้นจากอาทิบูลรังก์จะใช้เวลาหลังเลิกเรียนแล้วไปนั่งคุย กับป้าหมายเพื่อชักชวนให้ท่านมาร่วมในการแก้ปัญหาในชุมชนท่าน ซึ่งบางครั้งก็นำข้อมูลที่หามา ได้นั่งสนทนาร่วมกัน ให้ความจริงข้าพเจ้าทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ค่าใช้จ่ายก็ไม่ต้องห่วงจากโครงการ เพราะถือว่าตนเองไปเยี่ยมญาติพี่น้องน้ามันรถก็ต้องเดินมาโรงเรียนทุกวันอยู่แล้วข้าวก็รับประทาน ที่บ้านจึงไม่มีปัญหา เมื่อมีการประสานงานจากหัวหน้าโครงการให้เชิญผู้เข้าร่วมเวทีที่จัดข้าพเจ้า ก็อาสาที่ท่านเหล่านี้เข้าร่วมทุกครั้ง ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่างานจะสำเร็จสมบูรณ์ตามผลที่คาดหวังไว้ก็ต้อง อาศัยคนในชุมชนเท่านั้นที่จะเป็นผู้แก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดกับชุมชน ได้ส่วนนักเรียนเยาวชนต้องเป็นผู้ สืบทอดต่อไป แต่การสืบทอดนั้นถ้าผู้ใหญ่ไม่พำนัชิตก่อนเด็กเยาวชนก็คงทำไม่ได้ทำไม่เป็น การ ที่ข้าพเจ้าเกิดความคิด และอยากร่วมงานนี้ เพราะทาง สกอ. มหาวิทยาลัยมหาสารคามให้โอกาสแก่ ข้าพเจ้าคือถ้าไม่ลงมือทำก่อนก็ไม่รู้ และหาประสบการณ์ต่างๆ ให้ได้เรียนรู้จากการพำนัชไปเข้าร่วม ประชุมกับกลุ่ม โครงการต่างๆ ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

3. อาจารย์อธิการ สุขศรี โรงเรียนโภสุมวิทยาสารรร

ในครั้งแรกนี้ ได้รับการชัดช่วยว่าอาจารย์วิเศษ ตติยะรัตน์ และกำลังทำวิทยานิพนธ์ ปริญญาโท อยู่ คิดว่าอยากร่วมทำดู เพราะได้ได้รับประสบการณ์ในการทำวิจัยท่องถิ่น เพิ่มขึ้นจากที่ เรียนมา โดยความเข้าใจเบื้องต้นคิดว่า น่าจะเหมือนกับที่ทำวิทยานิพนธ์ ปริญญาโท เมื่อได้ลงมา คุยกับทีมวิจัย ก็ได้เกิดการซึ่งชันประสบการณ์ในการทำวิจัยโดยคนกลุ่มใหญ่ ประมาณ 13 คน ในตอนแรก และกลุ่มชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลหัวห่วง จากที่ไม่เข้าใจระบบการทำวิจัยแบบนี้ ก็ได้เริ่มเข้าใจมากขึ้นว่า การจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลตำบลหัวห่วงนั้น ก็ต้องให้คนในเขต เทศบาลร่วมทำการวิจัยและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหาด้วย เริ่มตั้งแต่การหาเครื่องข่าย ทั้ง นักเรียนและชาวบ้าน ที่ร่วมกันให้ข้อมูลนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบ ในหลายๆ ครั้งบางที่การมอง จากข้างนอกมากไม่ถูกเสมอไป เพราะปัญหาของชาวบ้านนั้นเป็นสิ่งที่สับซ้อน แฟงไว้ด้วย อำนาจทางการเมืองในท้องถิ่น การทำวิจัยดังกล่าวจึงจำเป็นต้อง อาศัยความร่วมมือจากผู้คนที่อยู่ใน พื้นที่ ต้องใช้ความสนับสนุนเชื่อ พอสมควรจึงจะได้ข้อมูลที่เป็นจริง

การมองปัญหาของชาวบ้านนั้นก็แตกต่างไปจากการมองของนักวิชาการหรือผู้คนจากภายนอก การวิจัยแบบนี้ทำให้ชาวบ้านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทางออกร่วมกัน เพราะจะนั่นการวิจัยท้องถิ่นในอัตราโกสุมพิสัยจึงเป็นสิ่งที่คุ้มค่ากับเวลาที่เสียไป เพราะผลสรุปของการวิจัยเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายอย่าง เช่น การเลิกจัดงานสังกรานต์ในวันอุทายน์ โภกั้นพี การมีคณะกรรมการขึ้นมาแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนเขตเทศบาล การตั้งงบประมาณของท้องถิ่นเพื่อพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาต่างๆ เป็นต้น

4.อาจารย์ก้องสุริยา สารพิมพ์ โรงเรียนโภกสุมวิทยาสารรร

ตอนแรกคิดว่างานวิจัยท้องถิ่นคืออะไร คงเป็นการทำการทำเอกสารการเก็บข้อมูลเกี่ยวข้องท้องถิ่นคงจะเป็นการรวบรวมข้อมูลออกท้องถิ่น โดยการสำรวจสอบถามข้อมูลแล้วว่าทำเป็นสติ๊กเก็ตเมื่อลองทำงานวิจัยท้องถิ่นดูทำให้รู้ว่างานวิจัยให้หลายอย่างที่เกิดกับชุมชนของตัวเองได้ทำงานกับชุมชน สิ่งที่สก. ต้องการไม่ใช่แค่เอกสารแต่เป็นการพัฒนาชุมชน พื้นฟูทรัพยากร อย่างยั่งยืนเป็นการกระตุ้นให้คนในพื้นที่หาทางออกทำวิธีแก้ไขด้วยพลังขององค์กรของชุมชนตนเอง

การเข้ามาทำงานวิธีนี้ทำให้รู้จักวิธีการเก็บข้อมูล การเข้าร่วมชุมชน รู้จักการทำงานขององค์กรท้องถิ่น รู้จักประวัติศาสตร์ของชาวโภกสุมพิสัยมากยิ่งขึ้น รู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ รู้จักคนในท้องถิ่นเพิ่มขึ้นและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ มีองค์กรที่สร้างจากชุมชนจากบุคลากรในท้องถิ่นที่จะดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นของชาวโภกสุมอย่างยั่งยืนสืบไป

งานวิจัยทำให้รู้ว่าในชุมชน ในท้องถิ่นมีทรัพยากรที่มีคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ บำรุงรักษา อีกตั้งมากมายและมีสิ่งที่เป็นจุดเด่นของชาวบ้านคือ ไม้ไผ่ ไม้ไผ่เป็นไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและมีความงาม สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนล้านครัวเรือนได้ ไม้ไผ่เป็นไม้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย เช่น ใช้เป็นเชื้อเพลิง ใช้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง ใช้เป็นวัสดุในการผลิตกระดาษ ฯลฯ

5.นายวิรัช รัณเรืองฤทธิ์ ข้าราชการบำนาญ

รู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงยิ่ง ที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมโครงการวิจัย ศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนินการเมือง โภกสุมพิสัย เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม ในฐานะประชาชนชาวโภกสุมพิสัยคนหนึ่ง ที่มีชีวิตเกี่ยวเนื่องผูกพันกับท้องถิ่นนี้ นานกว่า 70 ปี ก่อให้เกิดความประทับใจหลากหลาย ความรู้สึกจากโครงการนี้

- ผลที่ได้จากการร่วมงานกับทีมวิจัย (สก.) และนักศึกษาจาก มนส. ช่วยกระตุ้นจิตสำนึกของนักเรียนและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมเก็บข้อมูลและให้ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้
- ดีใจที่ได้ร่วมวิจัยประวัติศาสตร์ ดำเนินการเมือง โภกสุมพิสัย และดำเนินประวัติความเป็นมาพรมีง เมือง โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับการซ่อนพระมิ่งเมืองครั้งสุดท้าย เมื่อเดือนเมษายนพ.ศ. 2509
- ดีใจที่ได้ร่วมชักนำคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไข วางแผน เพื่ออนุรักษ์ระบบนิเวศวันอุทayan โภกั้นพี ให้คงอยู่ตลอดไป
- ได้ร่วมชุมชนสืบสานวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เช่น พิธีสักการะหลักเมือง และสักการะพ่อหลวง (พระสุนทรพิพิธ) เพื่อร่วมกำหนดวันประกอบพิธีอย่างเป็นทางการ

ขอขอบพระคุณ ผศ.นารีรัตน์ ปริสุทธิ์วุฒิพิร หัวหน้าโครงการวิจัย และคณะที่มีวิจัยทุกท่านเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้

6. อาจารย์บุญกง ศิริมาตย์ โรงเรียนมัธยมราษฎร์วิทยา

เริ่มแรกได้รับการชักชวนจากเพื่อนร่วมงานให้เข้าร่วมโครงการวิจัยเมืองโภสุมพิสัย โดยได้สอบถามจากผู้รู้และเพื่อนร่วมงานว่าเราจะมีเวลาให้กับงานเต็มที่หรือเปล่าแล้วจะเอาเวลาไหนไปหาข้อมูล เมื่อได้รับคำตอบจากเพื่อนร่วมงานเข้าใจแล้วก็เริ่มเดินเข้าสู่โครงการวิจัยตอนแรกยังไม่รู้เลยว่าการทำวิจัยห้องถินเป็นอย่างไรหรือว่าเป็นการทำเอกสารการเก็บข้อมูลเกี่ยวห้องถินจะเป็นการรวบรวมข้อมูลของห้องถินโดยการสำรวจสอบถามข้อมูลแล้วทำเป็นสถิติแต่เมื่อลองทำงานวิจัยห้องถินดูทำให้รู้ว่างานวิจัยให้หลายอย่างที่เกิดกับชุมชนของตัวเองได้ทำงานกับชุมชน สิ่งที่สกัด ต้องการไม่ใช่แค่เอกสารแต่เป็นการพัฒนาชุมชน ฟื้นฟูทรัพยากร อย่างยั่งยืนเป็นการกระตุ้นให้คนในพื้นที่ทางออกทำวิธีแก้ไขด้วยพลังขององค์กรของชุมชนเอง

การเข้ามาทำงานวิธีนี้ทำให้รู้จักวิธีการเก็บข้อมูล การเข้าร่วมชุมชน รู้จักการทำงานขององค์กรห้องถิน รู้จักประวัติศาสตร์ของชาวโภสุมพิสัยมากยิ่งขึ้น รู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ รู้จักคนในห้องถินเพิ่มขึ้นและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ มีองค์กรที่สร้างจากชุมชนจากบุคลากรในห้องถินที่จะดำเนินการพัฒนาห้องถินของชาวโภสุมอย่างยั่งยืนสืบไป

งานวิจัยทำให้รู้ว่าในชุมชน ในห้องถินมีทรัพยากรที่มีคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ บำรุงรักษา อีกตั้งนานาอย่างและมีสิ่งที่เป็นจุดเด่นของสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนล้านรายรู้จักใช้และนำมารังสรรค์ทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุดอย่างถูกวิธี

บทที่ 7

บทสังเคราะห์และอภิปรายผล

การศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนินการเมืองโภสุนพิสัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม โดยโครงการนี้ได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการระบุชุมชนต้นตัวในการรักและหวงเหงา ทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง โดยเฉพาะป่าบึงลิง หรือวนอุทยานโภสันพี สามารถอภิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1. การให้ความหมายของพื้นที่ป่าบึงลิงที่แตกต่างกัน

จากการศึกษาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และการใช้ทรัพยากรป่าและน้ำของชาวบ้าน การเข้ามารักษาป่าของกรมป่าไม้ และการคาดหวังของสังคมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เห็นมุมมองที่แตกต่างกันของ 3 ส่วนดังนี้ คือ

ชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืนมาช้านาน มีความเชื่อหล่อหลอมในการอนุรักษ์ โดยชาวบ้านมองป่าและลำน้ำเป็นของสาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านจะเข้าไปหาปืน เก็บเห็ด ล่าสัตว์ และพื้นที่สาธารณะมักมีความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ ซึ่งชาวบ้านจะเข้าไปกล่าวขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนเข้าป่าไปหาของป่าเสมอ และต้องเข้าป่าด้วยความเคารพ เช่น ไม่พูดคำหยาด ห้ามตัดต้นไม้ใหญ่ หรือไม่นางชนิด ฯลฯ ความเชื่อเหล่านี้ได้สร้างกฎเกณฑ์ของการอนุรักษ์ป่าไปในตัวด้วย อย่างกรณีการจัดงานสงกรานต์ในป่าบึง ซึ่งเป็นป่าสาธารณะนี้ ถือว่าชาวบ้านจะแวงน้ำสามารถเข้าไปทำประโยชน์ได้ โดยไม่ได้คิดว่าเป็นการบุกรุก หรือรุกรานธรรมชาติ เพราะชาวบ้านมองว่าธรรมชาติมีเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านอยู่แล้ว ขอแต่ให้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเคารพเท่านั้น

ในขณะเดียวกัน แนวการอนุรักษ์ป่าของกรมป่าไม้ โดยวนอุทยานแห่งชาตินั้นมีแนวคิดว่า การอนุรักษ์คือการถอน รักษา บูรณะ พื้นที่ ป้องกันป่าไม้ รักษาสภาพป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อรักษาธรรมชาติและสัตว์ป่า

ความแตกต่างทางความคิดระหว่างคน 2 กลุ่มนี้ ทำให้กรมป่าไม้ห้ามมิให้ชาวบ้านเข้าไปหาของป่า เพราะเกรงว่าชาวบ้านจะเข้าไปทำลายต้นไม้ ซึ่งในกรณีป่าบึงลิง ทางวนอุทยานต้องกีบไม้แห้งไว้เป็นกองๆ เพื่อให้ชาวบ้านนำกลับไปใช้ โดยไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บไม้เอง

สำหรับกระแสในปัจจุบัน สังคมโลกและสังคมไทยกำลังตื่นตัวในเรื่องของโลกร้อน อันเนื่องมาจากการทำลายธรรมชาติ จึงปลูกกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้น เมื่อการจัดงานสงกรานต์ในบึงลิง ส่งผลกระทบต่อการทำลายธรรมชาติ โดยเฉพาะไม้เล็กที่กำลังเติบโตต้องถูกทำลายจากผู้คนที่มาช่วงงานสงกรานต์ในบึง ลิงซึ่งถือว่าเป็นสัตว์ป่าที่ควรอนุรักษ์อยู่ในบวงวน ซึ่งจากกระแสนี้ทำให้หน่วยงานของรัฐ องค์กรชาวบ้านตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์และต้องหันมาทบทวนการจัดงานประเพณีสงกรานต์ในบึงลิงใหม่อีกครั้ง

การให้ความหมายของป่าและการรักษาป่าที่แตกต่างกัน นำไปสู่การปฏิบัติการต่อป่าที่แตกต่างกัน เช่นกัน ถ้าหากฝ่ายพยาบาลเข้าใจอีกฝ่ายหนึ่ง และพยาบาลหาความหมายของป่าและการรักษาป่าเฉพาะพื้นที่ของตน โดยคนทุกกลุ่ม การรักษาป่ามุ่งลิงก์จะมีลักษณะเฉพาะของคนอำเภอโกสุมพิสัยเท่านั้น

2. ประวัติศาสตร์นำไปสู่การแก้ไขปัญหา

ประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาอดีต เพื่อดูการเปลี่ยนแปลงของสังคม เมื่อเวลา ผู้คน และสถานที่เปลี่ยน เหตุการณ์ต่างๆที่เปลี่ยนไปด้วย หรือสถานที่เดิม ในมิติเวลาที่แตกต่างกัน ก็ย่อมทำให้เหตุการณ์ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นแตกต่างกันออกไปด้วย เพราะฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงให้ความสำคัญกับ คน เวลาและสถานที่ เมื่อจากสิ่งเหล่านี้จะบ่งบอกถึงอัตลักษณ์เฉพาะตนของพื้นที่นั้นๆ

สิ่งที่ได้รับจากการศึกษาประวัติศาสตร์มี 2 ประการ คือ 1. การรู้เนื้อหาของอดีต เพื่อให้เข้าใจอดีต ว่าเดิมเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้น เพราะเหตุใด และเปลี่ยนแปลงอย่างไร เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ (KNOWLEDGE) 2. คือวิธีการทางประวัติศาสตร์ (METHODS) ทั้งการเก็บข้อมูล การตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูล การแยกประเภทข้อมูล การจัดข้อมูลตามมิติของเวลา เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงนั้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันยังคงมีกลิ่นอายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติอยู่ ถึงแม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็ตาม ยังคงหนีไม่พ้นที่จะกล่าวถึงเจ้าเมือง หรือรัฐ หัวเมือง การปกครองอยู่ ทำให้ประวัติศาสตร์ห่างไกลการรับรู้ของประชาชนทั่วไป เนื่องจากมองว่าเป็นเรื่องไกลตัว แต่ในขณะเดียวกันนักวิชาการสาขาอื่นเริ่มนำวิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อสืบค้นหารากเหง้าของตนเอง ในกรณีศึกษาของนักมานุษยวิทยา ที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และกระตุ้นสำนึกของความเป็น “คนพวคเดียวกัน” ขึ้น

ประวัติศาสตร์ถูกนำมาใช้ในการกระตุ้นจิตสำนึกมากขึ้น โดยวิธีการนำกลุ่มคนมาร่วมทบทวนและเขียนบันทึกความทรงจำร่วมกัน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนหรือกลุ่มคนร่วมกันวางแผนอนาคตด้วยกัน ด้วยความเป็นคนกลุ่มเดียวกัน เช่นการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ชุมชน / หมู่บ้าน โดยผลงานจะออกมาในรูปของพิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ หรือตำราเรียน เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนินมาเมืองโกสุมพิสัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม ได้นำวิธีการทางประวัติศาสตร์มาสืบค้นความเป็นเมือง การเดินทางของเมือง ซึ่งจาก การเก็บข้อมูลจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติที่ซัดเจน จึงนำไปสู่การมุ่งประเด็น เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์การเดินทางของเมืองโกสุมพิสัยที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ป่าและลำน้ำ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชน ผลปรากฏว่า หลังจากชาวบ้านเห็นข้อมูล ประกอบกับชาวบ้านเองก็รู้ปัญหาเรื่องป่าและลำน้ำของตนอยู่แล้ว ชาวบ้านจึงเห็นชอบที่จะมาร่วมกันแก้ไขปัญหานั้น โดยชุมชนมองว่าปัญหาเรื่องป่ามุ่งลิงต้องเร่งแก้ไข ซึ่งป่ามุ่งลิง หรือวานอุทยานโกสุมพิ

เป็นสถานที่จัดงานสังกรานต์ประจำปีของแต่ละคุ้มในเทศบาลตำบลหัวขาว จากข้อมูลนี้ได้กระตุ้นให้ชาวบ้านต้องหาทางออกต่อปัญหา ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านรวมตัวกันตั้งเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีเมืองโกสุนพิสัยขึ้น และได้ลงประชาคมติให้จัดงานสังกรานต์ภายในบุ่งลิง พร้อมกับลงความเห็นให้ร่วมกันปลูกต้นไม้ภายในบุ่งลิง และร่วมกันรักษาป่าบุ่งลิงให้เป็นสมบัติสาธารณะต่อไป

3.วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน

การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการสืบค้นเรื่องราวในอดีตที่หลักวิชาการทางประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญอย่างมาก คือเรื่องความเที่ยงตรงและแม่นยำของข้อมูล เพราะคนนั้นจึงจำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูลจากหลายฝ่าย เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เมื่อเรื่องราวประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของชุมชน และผู้คนในเมืองโกสุนพิสัย ข้อมูลจึงต้องมาจากการในชุมชนที่ร่วมกันให้ข้อมูล และช่วยกันตรวจสอบข้อมูล เมื่อชาวบ้านมาร่วมกันทบทวนความทรงจำที่เกี่ยวกับบ้านของตน ทำให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัว กระตือรือร้นที่จะเล่าเรื่องในสิ่งที่ตนรู้ และพร้อมรับฟังความรู้อื่น รวมทั้งร่วมถกเถียงในข้อมูลต่างๆ ซึ่งแน่นอนว่าหลายคนให้ข้อมูลการเล่าเรื่องย่อเม็ดต่างกัน แต่การถกเถียงยิ่งทำให้เห็นความคิดที่หลากหลาย ทำให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายตามไปด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามการตรวจสอบกับเอกสารชั้นต้นก็ยังมีความสำคัญอยู่ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับข้อมูลมากยิ่งขึ้น ซึ่งการสอบกับหลักฐานนั้นจะตรวจสอบในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เช่น การตั้งเมือง

การที่ชาวบ้านและเยาวชนมาร่วมสืบค้นเรื่องราวในอดีตของเมืองโกสุนพิสัย ทำให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัวและสำนึกรักชุมชนของตน และร่วมกันวางแผนที่จะแก้ไขปัญหาในชุมชน ของตนเองด้วย อย่างกรณีการยกเลิกการจัดงานสังกรานต์ภายในบุ่งลิง เป็นต้น

บรรณานุกรม

เกย์ม จันทร์แก้ว.วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม.กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2547

เกรียง กัลป์ตันนท์. ความต้องการมีส่วนร่วมทางการศึกษาขององค์กรบริหารส่วนจังหวัดในเขต. วิทยานิพนธ์ ค.ม. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2543 (อ้างจากชั้นยี่ร์ บุตร ทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมือง อุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)
“แกะรอยชีวิตเปื้อนมลพิยน้ำพอง”. กรุงเทพธุรกิจ 2 กุมภาพันธ์ 2543.

จักรพันธุ์ ปัญจะสุวรรณ.การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : โอดีเยนส์โตร์, 2545

สารบุตร เรื่องสุวรรณ.ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บำรุงนฤกุลกิจ), 2514.

ฉลอง สุนทรavaณิชย์. “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”. เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.

น้อําน วุฒิกรรนรรภกษา. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546 (อ้างจากชั้นยี่ร์ บุตร ทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.
ชูสิทธิ์ ชูชาติ. “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์, ปีพ.ศ. 2524

ชุวิทย์ พิทักษ์พรพัลลภ. ความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน ประณมศึกษาขององค์กรบริหารส่วนตำบล จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ค.ม. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2544 (อ้างจากชั้นยี่ร์ บุตร ทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนการพัฒนาองค์กรประชาชน. กรุงเทพ: สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2533 (อ้างจากชั้นยี่ร์ บุตร ทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมือง อุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ข้ออันนัต สมุทรมิช. ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ. กรุงเทพ : แผนกตำราและคำบรรยาย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ชำนาญ แสงเนว, มหากรรมพาข้าวลิงนอุทัยนา โภกสมพิมมาสารคาม. สยามรัฐ 25 มกราคม 2538.

ควรรัตน์ เมตたりกานนท์. ประวัติศาสตร์ห้องถิน. พิมพ์ครั้งที่ 2, ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.

ควรรัตน์ เมตたりกานนท์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. ชาวจีนในอําเภอสองแห่งของจังหวัดยโสธร: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

เติม วิภา��ย์ พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

ทรงคุณ จันทร, พิสิฐช์ บุญไชย, นฤพล ทีโพนทัน. ผลจากการศึกษาโครงการการศึกษาศักยภาพทางนิเวศวิทยาและยุทธวิธี การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าลัมพูนธรรม อําเภอโภสุน พิสัย จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542

ทวี ทองสว่าง และทัศนีย์ ทองสว่าง. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.[กรุงเทพฯ] : โอเดียนสโตร์, 2523

ทวีทอง ทรงสิริวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยหิ惦, 2527 (อ้างจากธันย์วีร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อําเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ที่ว่าการอําเภอโภสุน พิสัย จังหวัดมหาสารคาม, หนังสืออนุสรณ์สมโภชน์โภสุนพิสัย 100 ปี 9-11 ธันวาคม 2543. มหาสารคาม : ที่ว่าการอําเภอโภสุนพิสัย, 2543

ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ห้องถิน: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพ: ค่าสนับสนุนการพิมพ์, 2539.

ธีรชัย บุญมาธรรม. “การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ห้องถินหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ.2336-2450” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

นงลักษณ์ ลิ้มคิริ. “ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ.2325-2445”. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

นิรันดร์ จงจิเวศย์. กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพ: ศักดิ์โภคผลการพิมพ์, 2527 (อ้างจากธันย์วีร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อําเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คณานศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537.

----- นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ. คณานศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546

“น้ำพอง ‘เน่า’ ซ้ำๆ บากที่ชาวบ้านไม่ได้ก่อ”, กรุงเทพธุรกิจ 8 กรกฎาคม 2541. หน้า 4 บังอร ฤทธิภัคดี. การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานสาธารณสุขมูลฐาน : กรณีศึกษา ระดับปานกลาง. วิทยานิพนธ์ ศค.ม. กรุงเทพ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528 (อ้างจากธนยิร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ประสาร, เมืองเก่าของดีในอดีต, สยามรัฐ 22 ตุลาคม 2541 หน้า 5

ประสาร วงศ์หน่องหว้า. บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ดกับการพัฒนาสู่ตระกูลการเมือง พ.ศ.2480-2529. ปริญญาบัณฑิตการศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์ มหาสารคาม ,2537.

พระชัย เจริญสาคุ, ศึกษาคติชนวิทยา ณ เขตสุขุมวิทหัวขวาง อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์ มหาสารคาม, 2520

พระชัย สัจจพงษ์, “การศึกษาความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโภสุมพิสัย : กรณีศึกษาในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม” วิทยานิพนธ์เสนอต่อสถาบันราชภัฏมหาสารคาม พ.ศ.2549.

พัฒน์ บุญนรัตนพันธ์. แนวทางการดำเนินงานของกรรมการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพ: กองฝึกอบรม กรรมการพัฒนาชุมชน, 2517 (อ้างจากธนยิร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย. กรุงเทพ: สถาบันพิมพ์, 2527 (อ้างจากธนยิร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพ: บางกอกบล็อก, 2540 (อ้างจากธนยิร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

รักษพล ศักดิ์วัฒนา. คณลีดี้ช้างขาวไทยกวย จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต จากคณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2538.

วิชัย เที่ยวนน้อย. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, 2533

วิรัช รัณเรืองฤทธิ์. ประวัติความเป็นมาของอุทยานโภสัมพี, (เอกสารสำเนา), 2549.

วัฒนสาร ปานเพชร. “การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในช่วงที่มีการทำเกลือแบบการค้า ปี 2514-ปัจจุบัน : ศึกษากรณีหมู่บ้านเกลือ อำเภอธนบุรี จังหวัดมหาสารคาม” ปริญญา
นิพนธ์ไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

วรัญชรี ตั้งอารยทรัพย์. โลกทัศน์ของชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับยาสมุนไพร.

มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

วันเพ็ญ วอกกลาง. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก.

วิทยานิพนธ์ พ.ม. กรุงเทพ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2534 (อ้างจากชั้นยิริ่ง บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมือง อุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

ศรีศักร วัลลิโภดม. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : แนวคิดและวิธีการ” จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไฟ วิริยะพันธ์. 11,63 (พุทธจิกานต์-ธันวาคม 2549).

สมยศ นาวีการ. การบริหารแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520 (อ้างจากชั้นยิริ่ง บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมือง อุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

สมพันธ์ เตชะอธิก, บรรณาธิการ. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน. กรุงเทพฯ : สายสั่งศึกษิต บริษัทเคล็ดไทย, 2536

สิริวัฒน์ คำวันสา. “ชีตสิบสอง-คลองสิบสี่” อีสานคดี. มหาสารคาม: วิทยาลัยครุศาสตร์, 2521.

สมิทธิ์ สารอุบล. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพ : ไอ.เอ.ส.พรินติ้ง เฮ้าส์, 2532

สวัสดิ์ โนนสูง. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพ: ไอเดียนสโตร์, 2546.

สุกานญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์. หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพ: สำนักพิมพ์ส.ส.ท., 2546

สุพล วัฒนกิติกุล. “การขยายตัวของชุมชนสุขภาพดีหัวข่าว อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ระหว่างปี พ.ศ. 2499-2542” การค้นคว้าอิสระเสนอต่อสาขาวิชาไทยศึกษา (กลุ่มสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545.

สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมชาติ. เอกสารการสอนชุดวิชานิเวศวิทยาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. นนทบุรี : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมชาติ, 2548

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดมหาสารคาม. ผลการติดตามนิเทศอาสาสมัครเพื่อระวังแม่น้ำชีและตรวจสอบคุณภาพน้ำแม่น้ำชี เมื่อวันที่ 14-17 ธันวาคม 2549. (เอกสารสำเนา)

เส้นที่ จามริก. ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2531 (อ้างจากธนยิร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

“หนังสืออนุสรณ์สมโภชโกสุมพิสัย 100 ปี” . มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, 2543.
อรรถจักร ลักษณรักษ์. ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน : ทิศทางใหม่ของการศึกษา
ประวัติศาสตร์. กรุงเทพ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2548.

อคิน รีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, 2527 (อ้างจากธนยิร์ บุตรทองทิม, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านนาคำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.มหาสารคาม, 2547)

อัญญา บุญวิทย์, วนอุทยาน โภสัมพี. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยครินทร์วิโรฒมหาสารคาม, 2524

อาันท์ กาญจนพันธุ์. พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่ : โครงการต่อรับมหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

ភាគុណវក

1. โครงการประชาสัมพันธ์โครงการแก้ทึมที่ปรึกษา ในวันที่ 23 เมษายน 2550 ณ ห้องประชุม โรงเรียนโภสุมวิทยาสารรค'
2. โครงการสอนทนาภิลัย ในวันที่ 24 มิถุนายน 2550 ณ วนอุทยานโภสุมพี
3. จัดการตรวจสอบข้อมูล ในวันที่ 27 กรกฎาคม 2550 ณ โรงเรียนโภสุมวิทยาสารรค'
4. โครงการ “เยาวชนคนรักเมืองโภสุม” ในวันที่ 25 สิงหาคม 2550 ณ วนอุทยานโภสุมพี
5. โครงการการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เวทีชาวบ้านเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โภสุมอย่างมีส่วนร่วม ในวันที่ 8 เมษายน 2551 ณ หอประชุมประจำสำนักโภสุมพิสัย
6. เวทีล้านบุ่ง ล้านเมือง และปลูกต้นไม้ ในวันที่ 30 มิถุนายน 2551 ณ วนอุทยานโภสุมพี
7. ผู้ให้สัมภาษณ์

1. โครงการประชาสัมพันธ์โครงการแก้ทีมที่ปรึกษา ในวันที่ 23 เมษายน 2550 ณ ห้องประชุม โรงเรียนโภสุนวิทยาสารรค

2. โครงการสนทนากลุ่ม ในวันที่ 24 มิถุนายน 2550 ณ วนอุทยานโภสัมพี

3. โครงการจัดการตรวจสอบข้อมูล ในวันที่ 27 กรกฎาคม 2550 ณ โรงเรียนโภสุmuวิทยาสรรค์

4. โครงการ “เยาวชนคนรักเมืองโภสุม” ในวันที่ 25 สิงหาคม 2550 ณ วนอุทยานโภสุมพี

5. โครงการการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เวทีชาวบ้านเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โกรกสุมอย่างมีส่วนร่วม ในวันที่ 8 เมษายน 2551 ณ หอประชุมประจำอำเภอโกรกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม

6. เวทีลานบุ่ง ลานเมือง และปลูกตัน ใหม่ ในวันที่ 30 มิถุนายน 2551 ณ วนอุทยาน โภสัมพี

ผู้ให้สัมภาษณ์

ไน เจียวากู. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

ทองมุกข์ ธนาสีลังกูร. เป็นผู้สัมภาษณ์, ปรัมินทร์ วัฒนกิติกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2550.

ทอง ดวงมะหัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ปาริชาติ ติยะวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2550.

นวล พานเมือง. เป็นผู้สัมภาษณ์, ก้องสุริยา สารพิมพ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2550.

บุญจัน สิทธิวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทัศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2550.

ประทุม สิทธิข่าว เป็นผู้สัมภาษณ์, ปรัมินทร์ วัฒนกิติกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2550.

ปราณี ศรีนุเดช. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2550.

พิมพ์ ดวงชาทม. เป็นผู้สัมภาษณ์, วิเศษ ตติยะรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2550.

เรื่อง ศรีกุมพี. เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทัศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2550.

เลื่อน ดวงชาทม. เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทัศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2550.

สิน ดีจันทร์. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2550.

สีร่า แสนวิชัย. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2550.

สุดชา นิตยะรัตน์. เป็นผู้สัมภาษณ์, นารีรัตน์ ปริสุทธิ์วุฒิพร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2551

เสาวนีย์ สิทธิคำทัน. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิติยา คำแหงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

หนูกัน พลลักษร เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทัศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

หวาน ปิยะวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, วิเศษ ตติยะรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2550.

เหมือนอย ดวงแพงมาตรย. เป็นผู้สัมภาษณ์, ประชาติ ติยะวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุम พิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 11 กรกฏาคม 2550.

อ่านวาย แสงบุญมาศ. เป็นผู้สัมภาษณ์, ศุภพร ทัศคร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโภสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2550.